

The Project Gutenberg eBook of Kertomuksia Suomen historiasta II, by Julius Krohn

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kertomuksia Suomen historiasta II

Author: Julius Krohn

Release date: January 19, 2014 [EBook #44711]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA II ***

Produced by Tapio Riikonen

KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA II

Kustaa Vaasa

Kirj.

JULIUS KROHN

Kansanvalistusseura, Helsinki, 1914.

SISÄLLYS:

Kustaa Vaasan hallitus.

1. Pietari Särkilahti.
2. Vesteroosin valtiopäiväpäätös.
3. Vesteroosin päätöksen toimeenpano Suomessa.
4. Katolisten kirkonmenojen poistaminen Suomesta.
5. Suomalaisen kirjallisuuden alku.
6. Uskonpuhdistuksen vaikutus.
7. Kreivisota.
8. Talonpoikaismetelit Ruotsissa Kustaa Vaasan aikana.
9. Veljekset Eerikki ja Iivari Fleming.
10. Kauppa ja elatuskeinot Kustaa Vaasan aikoina.

11. Maanviljelys ja talonpoikainen kansa Kustaa Vaasan aikana.
12. Suomen sydänmaiden asutus.
13. Ruotsin ja Venäjän väli Kustaa Vaasan hallituksen alkupuolella.
14. Venäläisten ensimmäiset retket Suomeen.
15. Jaakko Baggen retki Pähkinälinnaa vastaan.
16. Venäläisten toinen käynti Viipurin edustalla.
17. Rauhansovinto.
18. Vähäisen tavoista uskonpuhdistuksen aikakaudella.
19. Yleinen katsaus Kustaa Vaasan hallitukseen.

Viiteselitykset.

KUSTAA VAASAN HALLITUS.

1. Pietari Särkilahti.

Samoihin aikoihin kuin tanskalaiset lopulta ajettiin pois Suomesta, palasi nuori suomalainen pappi, *Pietari Särkilahti* kotimaahan. Hän oli vanhan tavan mukaan käynyt ulkomailla oppiansa täydentämässä ja toi nyt kanssaan Wittenbergissä saadun maisteri-arvonsa. Olipa hänellä paitsi sitä oppia, josta mainittu arvonimi oli vakuutena ja todistuksena, toinenkin vielä paljoka kalliimpi saalis mukanaan. Wittenbergin yliopistossa kaikuivat näet silloin parasta aikaa suurten uskonpuhdistajien, Lutherin ja Melanchtonin äänet. Ihminen, niin he opettivat, ei voi omien töittensä nojalla päästä autuaaksi, vaikka kuinka paljon hyvää tekisi. Vielä vähemmän voivat kirkkoille tai luostareille tehdyt lahjoitukset, toivoretket eli vaellukset pyhille paikoille, paastot tai muut ruumiin kidutukset saattaa ihmistä taivaaseen. Kaikkein vähin apu viimeinkin on aneista eli synninpäästökirjoista, joita paavin lähettiläät myöskentelevät, huutaen:

Kun raha arkkuhun kilahtaa, niin sielu kiirastulesta vilahtaa.

Nämät kaikki ovat vain pappien valheita, keksityt syötiksi, joilla ongitaan rahoja tyhjän kansan kukkaroista. Täten saaduilla varoilla papit sitten elävät laiskuudessa ja hekkumassa. — Saarnansa todistukseksi uskonpuhdistajat aina viittasivat itse raamattuun ja kehoittivat kuulijoitansakin lukemaan omin silmin tätä silloin kiellettyä kirjaa. Särkilahti, niinkuin monet sadat muut nuorukaiset, noudatti tätä neuvoa ja näki ihmeeksensä, miten suuri eroitus oli Jumalan omalla sanalla ja sillä opilla, mitä katolinen papisto levitteli. Pyhän innon vallassa hän riensi kotimaahan sielläkin aukaistakseen ihmisten silmät totuudelle.

Asianhaarat Suomessa olivat hänen yritykselleen erittäin edullisia. Innokas ja mahtava katolinen piispa olisi tietysti voinut voimallisesti estää uuden opin levittäjä. Mutta Suomen hiippakunta oli paraikaa varsinaista päämiestä vailla. Hukkuneen Arvi Kurjen sijaan Turun tuomiokapituli kyllä 1523 vuoden lopulla valitsi Linköpingin tuomiokirkon dekaanin *Eerikki Sveninpojan*. Mutta tämä ei saanutkaan paavin vahvistusta virkaansa, koska levottomien aikojen tähden ei oltu voitu lähettää Roomaan suurta rahasummaa, niinkuin tavallisesti tällaisissa tapauksissa tehtiin. Umpisilmäisessä ahneudessaan auttoi siis paavi täten itse kirkkonsa hajoamista pohjan perillä. Ainoastaan valitulla piispalla ei näet ollut likimainkaan sama valta kuin paavin vahvistamalla ja vihkimällä. Edellinen ei saanut pappiskokelaita vihkiä, eikä pyhittä uusia kirkkoja, luostareita, kelloja, messuvaatteita y.m. Kansan ja alhaisen papiston silmissä ei hänen sanallaan siis voinut olla täyttä arvoa ja voimaa. Oli tosin silloin Turussa vihittykin piispa, ulkomaalainen virkaheitto, nimeltään *Vincentius*, jonka Kustaa kuningas oli lähettänyt apulaiseksi yllämainituita toimituksia varten. Mutta siitä ei asia paljon parantunut: sillä tämmöisestä jaosta piispan arvo ja valta vielä enemmän kärsi.

Kaiken lisäksi oli Eerikki Sveninpoika hyvin hiljainen ja siveä mies. Tietäen että kuningas suojeli uutta oppia, ei hän uskaltanut sitä paljon vastustella. Samaten Vincentiuskin, jota Kustaa vähää ennen oli jostakin uppiskaisuudesta pitänyt linnassa, liikkui varsin varovasti. Jäipä viimein Turun hiippakunta vuoden ajaksi aivan kaitsijatta, kun Eerikki tuskissansa ja epäilyksissään oli v. 1527 virasta luopunut.

Estämättä sai siis Särkilahti työtänsä toimittaa. Voimallisesti hän saarnasi Turun tuomiokirkossa ja mursi teoillaankin vanhan opin säännöt rikki. Saksasta tullessaan oli hän näet jo tuonut kanssansa nuorikon, vaikka naiminen katolisilta papeilta oli jyrkästi kielletty. Vaatipa hän myöhemmin itselleen takaisin maatilan, jonka hänen esivanhempansa olivat Naantalın luostarille lahjoittaneet. Valitettavasti lakkautti aikainen kuolema liiankin pian hänen toimensa, sillä hän kuoli nähtävästi jo vuonna 1529. Mutta työ, jonka hän oli alottanut, ei kuitenkaan sentähden jäänyt kesken. Saarnoillaan hän oli jo saanut kylvetyksi totuuden siemeniä monen nuoren papin sydämeen. Nämät oppilaat nyt kävivät työhön kiinni ja jatkoivat, mitä ei Särkilahden sallittu loppuun saattaa.

Tiedot tämän merkillisen miehen elämästä ovat muuten varsin niukat. Hän tuli ja meni niinkuin ukkosen salama, joka puhdistettuaan ilman katoaa. Hänen vanhempansa olivat Turun pormestari Niilo Särkilahti, piispa Maunu Stjernkorsin serkku; äiti Kirves-sukua. Kumminpuolin oli meidän uskonpuhdistajamme siis perin suomalaista aatelista sukuperää. Isän suku varsinkin, jonka asuntona oli Särkilahden kartano Taivassalossa, oli katolisen aikakauden mainioimpia, mahtavimpia. Viraltaan oli Pietari Särkilahti kanunkina eli tuomiokapitulin jäsenenä, lopulta n.s. arkkiteininä Turussa.

2. Vesteroosin valtiopäiväpäätös.

Niinkuin jo mainittiin oli Kustaa Vaasa uuden uskon saarnaajille suosiollinen. Lybeckissä ollessaan hän oli jo tutustunut uskonpuhdistajien oppiin ja sen oikeaksi huomannut. Nytpä, kuninkaaksi tultuansa, oli hänellä myös tärkeitä valtiollisia syitä suosia sitä. Ruotsin kruunun raha-asiat olivat näet sangen surkeassa tilassa. Sen tulot olivat aikojen kuluessa yhä enemmän vähentyneet. Suurin osa veroja tuli maatiloista. Mutta niistä oli suuri joukko aatelisherrojen hallussa; vielä suurempi joukko oli testamenttien kautta joutunut kirkkojen tai luostarien omaksi. Kumpaisetkin olivat aivan vapaat kaikista kruunun veroista. Mistäpä nyt Kustaa ottaisi rahaa sen suuren velan suorittamiseen, jonka hän vapaussodan aikana oli saanut Lybeckin kaupungilta? Mistä saada palkkaa sille sotavoimalle, jota tarvittiin valtakunnan suojana Kristiernin yhä vielä uhkaavia hankkeita vastaan? Jäljellä oleva vähäinen parvi verollisia talonpoikia ei jaksanut suorittaa kruunun tavallisiakaan menoja, saaticka sitten niin suuria ylimääräisiä. Tästä kaikesta pulasta saattoi uuden opin vallallepääsy pelastaa, sen käsitti kohta Kustaan terävä järki. Sen seurauksena oli Saksassa joka paikassa ollut kirkon omaisuuden luovutus kruunun tarpeihin. Samalla lailla oli nyt Ruotsin valtakunnassakin tehtävä.

Tämä keino oli vaarallinen, sitä ei kuningas salannut itseltään. Tietysti ei papisto suostuisi muuten kuin väkisen luopumaan aarteistansa; luultavasti se myös yllyttäisi oppimatonta kansaa vastustamaan kuninkaan muka jumalatonta hanketta. Mutta toiselta puolelta Kustaa luotti siihen, että oma etu oli taivuttava enemmän osan kansaa hänen puolelleen. Vieläpä hän luotti siihen, että hän kykeni viisaasti ja varovasti ajamaan asiata.

Päätöksissään oli Kustaa Vaasa kaiken aikansa järkähtämätön. Minkä hän oli nähnyt hyväksi, sen hän myös pani toimeen esteitä ja vaaroja pelkäämättä. Mutta hän pani sen toimeen hiljaa ja varovasti, koetellen aina taivuttaa kansaa kernaasti myöntymään. Vasta kun neuvot ja selitykset eivät auttaneet, ryhtyi hän väkinäiseen pakotukseen. Joskus myöskin, kun vastarinta oli liian voimakas, peräytyi hän päätöksessään; vaan eipä hän sitä silti unhoittanut. Niin pian kun hänelle oli voimaa tarpeeksi karttunut, toi hän tuumansa uudestaan esiin ja vei sen sitten perille.

Tässäkin asiassa kuningas noudatti taitavaa menettelytapaansa. Ensi alussa hän ei ilmoittanut päättäneensä tehdä perinpohjaista muutosta kirkon ja uskon asioissa. Uskonpuhdistajien oppia ei hän ottanut omakseen, vaikka salli heidän levittää sitä suojeluksensa alla. Itse sitä vastoin hän vain selitti talonpojille sekä porvareille, että heidän verokuormansa tulisi helpommaksi, jos kirkonkin omaisuudesta saisi ottaa valtiolle apua. Aatelista sitä vastoin hän houkutteli sillä toivolla, että he saisivat takaisin ne maatilat, jotka heidän esivanhempansa olivat kirkon omaksi lahjoittaneet.

Maallikkosäätyjen avulla oli Kustaa Vaasa jo hallituksensa ensi vuosina useamman kerran saanut kirkolta melkoisia summia kiskotuksi. V. 1525 valtiopäivillä oli tällä tavoin määrätty koko sen vuoden kirkonkymmenykset sotajoukon elatukseksi, vieläpä lisäksi olivat ratsuväen hevokset pantu laitumelle luostarien maille. Seuraavana vuonna oli taas 2/3 kymmenyksistä otettu valtiovelan lyhentämiseksi. Näiden valmistavien puuhien jälkeen Kustaa vihdoinkin katsoi soveliaan hetken tulleen pappisvallan perinpohjaiseen kumoamiseen.

Juhannuksen aikana 1527 kokoontuivat säädyt kuninkaan käskystä Vesteroosin kaupunkiin. Siinäpä kohta alussa saatiin nähdä outoja asioita. Pidoissa, jotka kuningas ennen valtiopäivien avaamista piti säädyille, eivät piispojen sijat olleetkaan niinkuin muulloin lähinnä kuninkaan istuinta. Siinä nyt istuivat valtaneuvokset sekä ritarit; piispat saivat sijansa vasta näiden alapuolella. Tästä jo kaikki arvasivat kuninkaan tarkoituksen ja odottivat seuraavan päivän kokousta liikutetuin sydämin, ken toivon, ken

pelon vallassa.

Istunnon alotti seuraavana päivänä kuninkaan kansleri *Laurentius Andreae* pitkällä puheella kuninkaan puolesta. Hän muistutti mieleen, että Ruotsi oli Kustalle kiitollisuudenvelassa siitä, että se nyt oli päässyt vapaaksi vieraasta vallasta. Perästäkin päin, jatkoi hän, on kuningas aina kaikella tavalla pitänyt maan etua silmämääränään. Mutta kruunun nykyisillä vähillä tuloilla on hänen mahdollisuuden edelleen hallita. Aateliset ovat aikojen kuluessa lahjoitelleet maitaan kirkkoille ja luostareille; niiden sijaan on heille aina täytyntä antaa kruununtiloja elatukseksi. Se seikka vaatii parannusta, muuten on koko valtakunnan turmio tarjona. Tuskinpa oli kansleri puheensa päättänyt, niin nousi rohkein Ruotsin papeista, Linköpingin piispa *Hannu Brask*, häntä kiivaasti vastustamaan. "Me emme ole", huusi hän, "vannoneet uskollisuudenvalaa ainoastaan kuninkaalle, vaan myös paaville, kirkkokunnan päällikölle. Ilman hänen suostumustaan emme saa sallia mitään uskon muutosta eikä kirkon omaisuuden ryöstöä!" — Kuningas puhkesi nyt itse sanoihin ja kysyi aateliston mieltä asiasta. Mutta heidän vastauksensa oli aivan toinen, kuin mitä Kustaa Vaasa oli toivonut. Mahtava *Tuure Roos*, joka samoin kuin muutamat muut hänen säätyveljistänsä kadehti entisen vertaisensa valtaa, rupesi Braskin puolta pitämään. Korkealla äänellä vastasi hän piispan olevan aivan oikeassa sen mukaan, mitä hän ymmärtää saattoi. — "No, eipä minua sitten kummeksutakaan", ärjäsi suuttunut kuningas, "että talonpoikainen kansa niin usein nostaa meteliä, koska heillä on tällaisia esikuvia. Tämä siis on palkintoni kaikista huolistani sekä vaivoistani. Te haluaisitte varmaan, että minua iskettäisiin kirveen terällä päähän, vaikkei kukaan uskalla tarttua kirvesvarteen! Te sanotte tahtovanne minua teidän kuninkaaksenne ja herraksenne, vaan kuitenkin asetatte pipit ja papit ynnä muun paavin karjan minua ylemmäksi. Parasta onkin, että luovun hallituksesta ja lähdän pois koko maasta. Valitkaa itsellenne kenen haluatte sijaan." Näin puhuen hyrskähti Kustaa kovaan itkuun, nousi sitten äkkiä ja läksi ulos salista.

Valtiopäivämiehet jäivät hämmästyksissään seisomaan. Sen jokainen ymmärsi, että Kustaan luopuminen rohkaisisi Ruotsin ulkovihoillisia, vieläpä lisäksi epäilemättä sytyttäisi sisällisen eripuraisuuden. Kuitenkin kesti kokonaista kolme päivää, ennenkuin papisto ja vastahakoinen aatelispuolue taipui. Viimeinpä talonpojat ja porvarit uhkasivat tappavansa kaikki niskoittelevat herrat, jollei sovintoa kuninkaan kanssa kohta saataisi aikaan. Kustaan luo lähetettiin lähettiläät anomaan, että hän peruuttaisi sanansa. Ensi aluksi hän ei tahtonut ottaa heitä kuullaksensa. Vasta kolmannen lähetyksunnan, joka nöyrästi polvillaan ja kyynelsilmin häntä rukoili, onnistui saada kuninkaan mieli taiputetuksi.

Valtiopäiväpäätös tehtiin nyt aivan kuninkaan mielen mukaan. Piispoilta piti heidän asuntolinnansa otettaman pois ja saatavat vähennettämän, etteivät enää, niinkuin monesti ennen, voisi tehdä vastarintaa kuninkaalle. Samoin myös oli tuomiokapituleille, kirkkoille sekä luostareille sen verta tuloja jätettävä, minkä he välttämättömästi tarvitsivat. Kaikki Kaarle Knuutinpojan aikuiset kirkolle lahjoitetut tilat saisivat lahjoittajien perilliset ottaa takaisin taikka, jos ne olivat myödyt tai pantatut, lunastaa. Yllämainittua aikaa vanhemmat lahjoitukset sitä vastoin oli kruunu perivä. Sakot kirkkolain rikkomisesta piti tästä lähtien tulla kuninkaalle eikä piispoille. Pappien riita-asioita ja rikoksia ei annettu enää piispojen tuomioistuimen ratkaistavaksi, vaan tavallisiin käräjiin. Pappien virkaanasettaminen sekä eroittaminen huonon käytöksen tähden oli oleva kuninkaan vallassa. Viimeiseksi vielä säädettiin, ettei kukaan saisi estää Jumalan puhtaan sanan saarnaamista.

3. Vesteroosin päätöksen toimeenpano Suomessa.

Näitä päätöksiä Kustaa rupesi heti panemaan toimeen. Suomessa näkyy kuitenkin kirkon omaisuuden ryöstö tapahtuneen varovaisemmin ja osaksi myöhemmin kuin Ruotsissa. Kuusiston linna, Turun piispojen vanha turvapaikka, purettiin tosin raunioiksi jo v. 1528 ja siihen kuuluvat maatilat otettiin kruunun omaksi. Mutta muut maatilansa sekä saatavansa sai piispa pitää sillä ehdolla, että hän kruunulle vuotuisesti suorittaisi 3,000 markkaa sen aikuista rahaa. Samaten myös tuomiokapitulin jäsenille jätettiin heidän maansa ja tulonsa vuosiveroa vastaan. Kirkkoista ensi aluksi vietiin vain liiat kellot Lybeckin velan maksuun. Kaupunkien kellot otettiin jo v. 1532, vaan maaseurakunnat saivat pitää omansa vielä kaksi vuotta kauemmin. Ruotsissa näet oli kellojen oton johdosta noussut vaarallinen talonpoikaiskapina, jonka kuningas pelkäsi ehkä myös leviävän Suomen puolelle. Enimmät kulta- ja hopea-astiat pysyivät vieläkin kauemmin Suomen kirkkojen hallussa. Vasta v. 1547 korjasi Kastelholman linnanvouti kuninkaan käskystä Ahvenanmaan kirkkojen koristukset. Turun ja Raseporin lääneissä tapahtui lopullinen ryöstö vasta v. 1558, ja tästä runsaasta saaliista saattoi päättää, että kirkot olivat luultavasti säilyneet siihen saakka jokseenkin koskematta. Muista lääneistä ei meillä ole tietoja. Kirkon maatilukset sitä vastoin näytävät heti tulleen otetuiksi.

Pahimmin ja ensiksi kaikista paljastettiin luostarit. Turun luostari paloi v. 1537, jonka jälkeen sen raunioiden tiilit vietiin linnan muurien korjausta varten. Munkit määrättiin, sitä myöten kuin tilaisuutta

sattui, maapitäjiin kirkkoherroiksi. Rauman luostarin asukkaat ajettiin seuraavana vuonna väkivallalla pois asunnoistaan. Silloin näet oli enin osa kaupunkia palanut, ja luostarin rakennus tiluksineen annettiin seurakunnan kirkkoherralle pappilaksi. Viipurinkin molemmat luostarit olivat jo v. 1541 aivan autioina. Silloin kuningas salli porvarien käyttää toista niistä tavara-aittana: se oli nykyinen suomalainen kirkko. Toinen purettiin, ja tiileillä korjattiin kaupungin muuria. Kökarista ei ole meillä tietoa. Ainoastaan Naantalın luostari sai vielä melkein vuosisadan loppuun viettää kituvaa elämää. Muutamat vanhat nunnat sekä munkit, jotka olivat kykenemättömät itseänsä elättämään, saivat siellä elää nykytellä edelleen. Kaikesta muinaisesta rikkaudesta ei kuitenkaan ollut jäljellä muuta kuin kruununtalo, jonka maalla luostari seisoi.

Kruunun kera, joka tällä tavoin omisti itselleen enimmäkseen osan kirkon säästöaarteita, alkoivat kohta alamaisetkin ahkerasti kilpailla. Jokainen, kellä oli vähintäänkin oikeutta tai oikeuden varjoa, tuli osaansa saaliista vaatimaan. Mikä otti niityn, mikä kalaveden, mikä koko talon; porvareille kaupunkikartanot varsinkin kelpasivat. Moni anasti myöskin vain oman halun nojalla, ilman mitään oikeutta. Samaten lakattiin monin paikoin kirkon ja pappien saatavia maksamasta. Etenkin Suomessa oli talonpoikien parissa se luulo tullut hyvin yleiseksi, ettei enää ollenkaan tarvittaisi pappismaksuja eikä pappeja. Vielä enemmän oli aatelisto vapautunut tästä velvollisuudesta. Moni heistä ei maksanut moniin vuosikausiin yhtäkään äyriä. Kuninkaan täytyi pian lähettää kirjeitä, joissa hän kielsi kirkon omaisuuteen koskemasta, jollei perintöoikeus ollut laillisissa käräjissä selvään todistettu ja tuomio sen lisäksi saanut hänen omaa vahvistustansa. Niinpä hän useat kerrat julisti ankaria käskyjä pappien saatavien maksusta. Mutta juuri näiden kuninkaallisten kirjeiden paljous näyttää, kuinka vähän ne vaikuttivat. Kustaan oli käynyt, niinkuin noidan sadussa: hän oli nostattanut haltijat esille, mutta ei kyennyt pitämään heitä kurissa.

Niin perinpohjainen oli kirkon omaisuuden ryöstö, että meille tuskin on säilynyt mitään kirkkojemme koristuksista katolis-ajalta. Kalliit astiat sulatettiin melkein kaikki ja lyötiin rahaksi. Messupukujen kulta- ja hopeakoristeet lienevät saaneen saman kohtalon. Itse rakennuksistakin, niinkuin olemme luostarien kohtalosta nähneet, moni purettiin. Messukirjoista sitä vastoin ovat useimmat, jos kohta huonossa asussa, säilyneet kummallisella tavalla. Niiden pärmänahkaisia lehtiä näet käytettiin kuninkaan voutien sekä muiden virkamiesten tilikirjojen kansiksi ja säilytettiin sitten valtakunnan arkistossa.

4. Katolisten kirkonmenojen poistaminen Suomesta.

Piispana Turussa oli tänä aikana *Martti Skytte*, vihitty virkaansa v. 1528 yhdessä useampien ruotsalaisten piispojen kanssa. Vasta nyt, Vesteröosin valtiopäivien jälkeen, Kustaa kuningas uskalsi sallia edellisinä vuosina tyhjäksi jääneitten piispansijojen täyttämisen. Tähän asti oli hän sitä estänyt, syystä että hän pelkäsi sitä suurempaa vastarintaa tuumillensa, mitä enemmän olisi piispoja. Nytkin hän vastoin vanhaa tapaa itse valitsi uudet hiippakuntien kaitsijat.

Suomen hiippakunnan suhteen saattaa hänen vaalinsa näyttää vähän kummalliselta. Sillä uusi piispa oli munkki, ja hän kuului dominikaaniveljeskuntaan, joka kaikkina aikoina on kaikkein kiivaimmin ja voimallisimmin puolustanut katolisen kirkon uskontoa uusia oppeja vastaan. Vieläpä oli Martti Skyttellä pelättävä valtakunta, koska hän ylikaitsijana hallitsi kaikkia dominikaaniluostareita Ruotsin valtakunnassa sekä myös Norjassa ja Tanskassakin sen lisäksi. Mutta kuningas, joka tunsu miehensä perinpohjin, oli vaalinsa kuitenkin hyvin viisaasti tehnyt. Skytte oli juuri semmoinen mies, minkälaiseksi Kustaa kirkonpaimenensa tahtoi. Hän oli hiljainen ja hyvänsävyinen mielenlaadultaan. Turhaa oli siis pelätä, että hän vastustaisi uusia muutoksia. Toiselta puolen oli myös hänen hiljaisuutensa parhaana takeena siitä, ettei hän ehkä, niinkuin muutamat piispat Ruotsissa, olisi liian innokas puhdistaja.

Itse opin ja menojen muutosten suhteen näet Kustaa kuningas vielä kauan aikaa edelleen noudatti suurta varovaisuutta. Uudet piispat vihittiin aivan katolisella tavalla. Ottipa vihkiä, Strengnäsın piispa Pietari, heiltä sen juhlallisen lupauksenkin, että he perästäpäin, niinpian kuin mahdollista, hankkisivat itselleen paavin vahvistuksen.

Melkein yhtä varovaiset olivat myös vielä v. 1529 pidetyn *Örebro*n pappiskokouksen päätökset. Lutherin nimeä ei uskallettu sielläkään mainita. Kirkonmenoihin niinkään ei koskettu yhtään, paitsi että muutamat pikkupyhät poistettiin. Kuitenkin on tämä kokous kirkkohistoriassamme sangen merkillinen sen johdosta, että sen päätökset valmistivat vastaista kirkonpuhdistusta. Useista katolisen kirkon menoista näet annettiin jo tässä tilaisuudessa protestanttisen opin mukainen selitys. Kuvien esim. sanottiin olevan kirkonseinillä Kristuksen sekä pyhien miesten muistona eikä sitä varten, että kansa niitä kumartaisi. Vihkivesi ei pese pois syntiä, vaan tuo ainoastaan kasteen mieleen. Toivoretket ovat tehtävät hyvien saarnaajien kuulemista varten, eikä synninaneen ansaitsemisen toivossa j.n.e.

Näitä selityksiä piti pappien lukea kansalle kaikissa kirkoissa ja muutenkin saarnata ainoastaan Jumalan puhdasta sanaa, viran menettämisen uhalla. Mutta siksi että papit sekä papiksi aikovat itsekin saisivat tiedon Jumalan puhtaasta sanasta, oli tästä lähtien kaikissa kouluissa sekä tuomiokirkoissa joka päivä pidettävä luento pyhästä raamatusta.

Luterilaiset saarnaajat, joita kuningas tämän päätöksen mukaan lähetti jokaiseen hiippakuntaan, otettiin monin paikoin sangen huonosti vastaan. Papit sekä kouluteinit ajoivat heidät kivillä ja kangilla pakoon. Turussa ei tiedetä tällaisia vallattomuuksia tapahtuneen. Luultavasti esti sen Skytte piispa, vaikka kyllä, niinkuin hän kirjeessä kuninkaalle ilmoittaa, sielläkin "uusi oppi oli outo ja vastahakoinen" useimmille kanungeille.

Vuodesta 1540 alkaen käytiin Suomessa vihdoinkin vanhojen menojenkin kimppuun. Pari vuotta ennen oli kuninkaan hoviin tullut saksalainen pappi nimeltä *Yrjö Norman*, jolla oli Lutherin ja Melanchtonin suosituskirjeet matkassaan. Oikeastaan oli hän lähetetty Kustaan vanhimman pojan opettajaksi, mutta pian hän oli siinä määrin osannut taivuttaa puoleensa kuninkaan suosion, että hänet määrättiin kaikkien kirkko-asioiden ylimmäiseksi kaitsijaksi Ruotsin valtakunnassa. Siinä toimessa hän heti ryhtyi repimään juurineen viimeisetkin paavilaiset rikkaruohot ja muodostamaan Ruotsin valtakunnan kirkkoa samanlaiseksi kuin hän kotimaassaan Saksassa oli sen nähnyt. Nyt hylättiin kuolevien voitelemineen pyhällä öljyllä. Nyt kiellettiin pyhien miesten rukoileminen, vihkiveden käyttäminen ja palmujen vihkiminen ynnä monta muuta tällaista menoa. Nyt myös useimmat korkeat katoliset pappisvirat poistettiin, sitä myöten kuin niiden viimeiset pitäjät kuolivat. Loukasmessut, joita kuolleiden sielujen puolesta pidettiin, olivat enimmäksi osaksi jo aikaa sitten vaienneet, koska niitä varten lahjoitetut varat olivat ryöstetyt; nytpä ne kokonaan kiellettiin. Ehtoollisessa ruvettiin antamaan maallikoille kalkkia.

Näitäkään kuninkaan käskemiä muutoksia ei Skytte estänyt. Mutta luultavasti ei hän, joka sydämensä pohjasta vielä lienee ollut puolikatolinen, kuitenkaan voinut kokonaan salata mielipahaansa, sillä viime vuosina hän nähtävästi menetti kuninkaan suosion. Ottipa tämä viimein v. 1545 häneltä pois kaikki virkatilat ynnä kymmenysveron, mitkä hän siihen asti vielä oli saanut pitää. Syyksi sanottiin, että piispa ei ollut tarkoin suorittanut sovittua vuosimaksua. Skytten täytyi nyt tyytyä 16:een tilaan, jotka Kustaa hänelle elatukseksi määräsi, ynnä vapaaehtoihin lahjoihin, joita hän saattoi kirkkoherroilta saada.

Pahoillamielin ja väsyneenä Skytte pari vuotta myöhemmin heitti virkatoimensa nuoremman apulaisen tehtäväksi. Parin vuoden kuluttua hän jouluk. 30 p. 1550 otti elämästäkin eron ja nukkui kuolemaan.

5. Suomalaisen kirjallisuuden alku.

Niinkuin olemme nähneet, oli hiljaisen Martti Skytten pääasiallisena ansiona uskonpuhdistuksen suhteen se, ettei hän sitä estänyt. Yksi hänen tekonsa on kuitenkin vielä mainittava, jolla hän välillisesti suuresti edisti tätä tointa. Hän näet käytti osan hänelle annetuista melkoisista piispan tuloistaan kustantaakseen hyväavusten nuorukaisten oleskelua ulkomaan yliopistoissa. Tiedetään kahdeksasta nuorukaisesta, jotka tällä lailla hänen avullansa valmistuivat taitaviksi isänmaan palvelijoiksi. Heidän joukossaan on *Mikael Agricolan* nimi ja toiminta kaikkia muita kuuluisampi ja siunatumpi.

Agricola oli köyhän kalastajan poika, syntynyt 1510 t. 1512 Särkilahden kartanon tiluksilla Pernajan pitäjässä Uudellamaalla. Ensimmäisen oppinsa hän sai Viipurin koulussa, jonka oppinut rehtori, muuttaessaan suomalaiseen virkaan Turkuun, taisi viedä tämän oppilaan mukanaan. Jo aikaiseen huomasi piispa Skyttekin nuoren Agricolan avut ja otti hänet sihteerikseen, lähettipä hänet myöhemmin v. 1535 Wittenbergin mainioon yliopistoon. Neljän vuoden kuluttua palasi Agricola sieltä maisterina ja Lutherin sekä Melanchtonin hyvillä todistuskirjeillä varustettuna. Kohta paikalla annettiin hänelle nyt rehtorinvirka Turun koulussa, jota hän suurella taidollansa piti edelleen hyvässä kunnossa ja maineessa, jota vastoin tänä aikana kaikki muut Ruotsin valtakunnan koulut olivat aivan rappiolle joutuneet. Varsinaisten virantoimituksiensa ohessa hän myös autteli Skytteä piispankäräjien pidossa, saarnaten ja selittäen näissä tilaisuuksissa uutta oppia kansalle. Skytten viimeisinä aikoina, vuodesta 1548 alkaen, uskottiin piispanviran toimitus Agricolalle kokonaan; vieläpä piispan kuoltuakin sai hän jonkun aikaa jatkaa tätä työtä. Kustaa kuningas näet tässäkin tapauksessa piti viisaimpana antaa piispan sijan olla muutamia vuosia tyhjänä, että kansa täten vieraantuisi pitämästä piispoja välttämättöminä. Vasta v. 1554 kuningas täytti jälleen tämän tyhjän aukon Suomen kirkossa, samalla kuitenkin piispanvallan vähennykseksi jakaen maamme kahteen hiippakuntaan. Turun hiipan hän antoi nyt Agricolalle; uudessa Viipurin hiippakunnassa, johon kuului Karjala, Savo, Uudenmaan itäpuoli ynnä Hämeen pohjoisseudut, tuli *Paavali Juusten*, toinen Skytten kasvateista, ensimmäiseksi piispaksi. Näitä molempia virkaan vihittäessä ei enää käytetty katolisia menoja; he ovat siis ensimmäiset evankeliset piispat meidän maassamme.

Kauan aikaa ennen oli jo Agricola käsittänyt, että ainoa varman puhdistetun opin vahvistuskeino oli Jumalan sanan kääntäminen kansan kielelle. Raamatun suomennos oli sitä tarpeellisempi, koska koulun jouduttua rappiolle suuri osa Suomen papistoakaan ei osannut lukea sitä alkukielellä eikä myöskään käyttää aikaisemmin julaistua ruotsalaista käännöstä. Tähän tärkeään työhön oli Agricola jo Wittenbergissä ryhtynyt, mutta se valmistui häneltä vasta v. 1543, eikä ilmestynyt painosta ennenkuin v. 1548. Sitä ennen oli kuitenkin Agricola jo toimittanut painosta *Aapiskirjan*, *Katkismuksen sekä Rukouskirjan*, joka viimeksimainittu paitsi itse rukouksia myös sisälsi koko joukon muita aineita, esim. almanakan, suomennettuja kappaleita raamatusta sekä kirkkoisäin teoksista y.m. Uuden Testamentin suomennoksen perästä Agricola vielä toimitti suomeksi *Käsikirjan*, *Messukirjan*, *Davidin psaltarin*, jonka runopukuinen esipuhe sisälsi tietoja suomalaisten muinaisista jumalista, ynnä valittuja kappaleita *Profeetoista*. Useimmat näistä kirjoista, paitsi ehkä Uutta Testamenttia ja Psaltaria, kustansi Agricola omilla vähillä varoillaan.

Kuinka suuri vaiva hänellä mahtoi olla kirjallisista toimistaan, sitä on meidän nykyisten suomalaisten mahdoton edes käsittää. On muistettava näet, että suomenkieltä ei ollut ennen ikänä vielä käytetty kirkoissa eikä kirjoituksissa. Eipä oltu kieltämme juuri suullisestikaan viljelty uskonnollisissa aineissa, koska sekä jumalanpalvelus että opetus kouluissa kävi kokonaan latinankielellä. Ensimmäisen yrittäjän piti siis sekä määrätä suomenkielelle oikeinkirjoitussäännöt että lisäksi keksiä joukottain uusia sanoja. Edellisen suhteen täytyy meidän tunnustaa, että Agricolan kirjat ovat varsin vaillinaisia; oikeinkirjoitus niissä heiluu sinne tänne; samat sanat kirjoitetaan usein samalla sivulla kahdella, kolmella eri tavalla. Mutta eipä ollut siihen aikaan ruotsin eikä saksankaan oikeinkirjoituksen laita yhtään säännöllisempi. Mitä taas sanojen keksimiseen ja ylimalkain kääntämiseen tulee, niin ne ovat erinomaisella taidolla tehdyt. Verratkaamme suomennoksia ja sata vuotta myöhemmin ilmestynyttä koko raamatun käännöstä, niin näemme, että muutokset eivät ole kovin suuret.

Nykyisestä kirjakielestämme Agricolan kieli kuitenkin monin kohdin erii. Hän oli näet, niinkuin itse sanoo, parhaasta päästä käyttänyt Varsinais-Suomen murretta, joka on ja silloin vieläkin enemmän oli vironkielen kaltainen sekä sanoiltaan että lyhyiltä, katkaistuilta päätteiltään. Syyksi siihen hän ilmoittaa sen, että koska "Soomenmaa" ikäänkuin on koko Suomen äiti, ollen suomalaisen kristityn seurakunnan ensimmäisenä pesänä ja piispan istuimena, niin piti sen murteen myös saada kunniasija. Mutta muidenkin maakuntien murteista hän sanoo tarpeen mukaan ottaneensa puheenparsia ja sanoja. Silminnähtävästi on hänen suomennostensa kieli sekoitettu Turun ja Viipurin murteesta. Pieni näyte siitä miellyttäneen varmaan lukijoita.

Coska Phariseuset sen neit, sanoit he henen opetuslapsillens: Mixi teiden Mestarin jääpi publicanein ja synneisten cansa? Coska Jesus sen cwli, sanoi hen heille: Ei taruitze ne, iotca teruet on läkerite, waan iotca sairastawat.

Silloin Johanneksen opetuslapset käuit henen tygens ja sanoit: Mingetähden me ia Phariseuset nin palio paastwme, mutta sinun opetuslapses ei paastua. Nin sanoi Jesus heille: Taitauatko ylghen poiat murehtij, nin cauuan quin ylkä on heiden cansans? Mutta ne peiuet tuleuat, coska ylkä heilde poisotetan, ia silloin heiden pite paastoman. Ei kengen paicka vanha verca wden verghan tilghalla; sille se paicka reueise quitengin henense pois wateesta, ia se aucku tule pahemaxi. Ei kengen mös pane torecta wijna wanhoiin leilein, muutoin leilit pacahtauat.

Ja catzo, yxi waimo, ioca caxitoistakymmende wuotta oli punaist tauti sairastanut, hen käui henen tacanans, rupeis henen vatens leepesen. Sille hen oli sanonut itzellens: Jos mine waiuoin rupen henen vateens, niin mine tulen teruxi. Mutta nin Jesus kiensi henens ia näki henen ia sanoit: ole hyues turuas, tytteren j.n.e.

Agricolan jälkiä rupesivat pian useimmat muutkin kirjoittajat astumaan. Hänen virkaveljensä Juusten toimitti taas uuden katkismuksen ja messukirjan. Paitsi sitä on hän latinankielellä kirjoittanut sangen tärkeän teoksen, nimittäin ensimmäisen Suomenmaan historian. Kirkkoveisuuta varten, joka Agricolan aikana vielä oli pysynyt melkein kokonaan latinaisena, sepitti *Jaakko Suomalainen* (Turun koulun rehtori, k. 1588) ensimmäisen suomalaisen virsikirjan, jonka sitten Maskun kirkkoherra *Hemming* (k. 1620) myöhemmin lisäsi uusilla virsillä. Enin osa vanhan virsikirjamme virsiä on heidän työtään, aivan muuttumatonna niinkuin ne heidän käsistään läksivät. Merkillistä on varsinkin, että *Hemming* virsissään hyvin usein viljeli kansanrunoistamme otettua alkusointua sekä kertoa koristuksena.

Ulottuipa Agricolan alottama kirjallinen työ myös kirkollista alaa kauemmaksikin. Tästä ajasta alkaen nähdään joskus, vaikka vielä hyvin harvoin, kuninkaallisia kirjeitä toimitettavan suomenkielellä; aivan ensimmäinen oli kirjoitettu Savonlinnan läänin asukkaille v. 1555. Aikaisemmin jo, samaan aikaan kuin Uuden Testamentin käännös ilmestyi, oli Tukholman suomalaisen seurakunnan pappi, herra *Martti* suomentanut koko Kristoffer kuninkaan Maanlain. Uuden, paremman suomennoksen samasta laista toimitti seuraavan vuosisadan alussa *Ljungo Tuomaanpoika*, Kalajoen kirkkoherra. Edellinen ei

kuitenkaan tullut painetuksi ja jälkimäisestäkin painettiin vain pari arkkia. Valtiovarat kuluivat silloin alinomaisiin sotiin, niin ettei riittänyt tämmöisiin tarpeisiin.

Samassa kun suomenkieli kirkossa pääsi valtaan, yritti se siis virallisellakin alalla astua ruotsin sijaan. Luultavaa on, että tämäkin muutos olisi saatu toimeen, jos vaan Suomen miehissä olisi ollut enemmän intoa. Mutta vanha tottumus ruotsinkielen valtaan näissä asioissa vaikutti sen, ettei päästy yrittämistä edemmäksi. Parempaa valppautta sitä vastoin osoittivat meikälaiset, kun ruotsinkieli uhkasi tunkeutua kirkollisellekin alalle. Agricolan jälkeläiseksi oli näet Kustaa kuningas, joka viime aikoinaan kohteli suomalaisia epäluulolla, asettanut ruotsalaisen miehen, nimeltä *Pietari Folling*. Tällä, niin Juusten aikakirjassaan kertoo, oli aikomuksena jälleen hävittää jumalanpalveluksesta suomenkieli, jota hän ei osannut, ja panna oma kielensä sijaan. Mutta Suomen miehet tekivät hänelle lujaa vastarintaa, jopa onnistui heidän muutamien vuosien perästä saada tuo vihattu piispa virasta eroitetuksi ja Juusten asetetuksi hänen sijaansa.

6. Uskonpuhdistuksen vaikutus.

Suurimpia syitä Suomen kansalle kiittää Luojaa armollisesta johduksesta on se, että me jo näin aikaiseen saimme omistaa itsellemme kristinuskon puhtaimman muodon. Ainoastaan niiden kansojen parissa, jotka luopuivat vanhasta, ihmislisäyksillä saastutetusta uskonnosta, on näet sivistys ja valistus voinut tulla koko kansan, niin alhaisten kuin ylhäistenkin omaksi. Jumalan puhtaan sanan tunteminen vaikutti myös osaltaan sen, että kaikki tavat paranivat ja jalostuivat näiden kansojen parissa. Katolinen usko ei ollut voinut vähääkään hävittää vanhaa taikauskoa. Samoja loitsurunoja kuin ennenkin käytettiin yhä edelleen tauteja sekä muita tapaturmia vastaan. Ukon ja muiden jumalien sijaan oli vain pantu Kristuksen, Maarian sekä pyhain miesten nimet. Maariaa esiin. kutsuttiin avuksi lapsensyntytyksissä. Pyhä Yrjänä eli Jyry oli jälkimäisen nimensä tähden, joka muistutti Ukkoa, tullut karjan suojelijaksi. Pyhällä Olavilla näkyy olleen tekemistä viljan menestyksen ja Pyhällä Katrinalla lampaitten terveyden kanssa. Pyhät miehet ylimalkaan olivat saaneet entisten maahisten eli kotihaltiaien arvon ja toimet. Kaikkia näitä palveltiin senvuoksi ja heidän päiviänsä vietettiin suurella juhlallisuudella. Sanalla sanoen vanha pakanallinen usko oli kansassa katolisella aikakaudella melkein muuttumaton pysynyt; ainoastaan nimet olivat osittain tulleet toisiksi. Kauan, paikoittain meidän aikoihin asti, se on tunnustettava, oli uudellakin uskolla taistelemista, ennenkuin se sai nämät jäännökset oikein perinpohjin poistetuiksi.

Ulottuipa meillä uskonpuhdistuksen siunaus vielä paljoa ulommaksikin. Uskonpuhdistushan laski alun meidän kielellemme viljelykselle ja sillä koroitti sen arvon raakojen nurkkakielien yli, jotka ovat tuomitut sivistyksen levitessä häviämään. Tämä viljelys, vaikka se kauan aikaa melkein yksistään pysyi kirkon rajoissa, valmisti kuitenkin kieltämme siten, että me nyt voimme käyttää sitä valtakielenämme kaikissa asioissa. Jollei suomea silloin olisi ruvettu kirkoissa käyttämään, niin ei nykyään voisi olla puhettakaan suomalaisesta kansallisuudesta. Enin osa kansaamme olisi sulautunut yhteen ruotsalaisten kanssa; ainoastaan korprien ja rämeitten takana olisivat siellä täällä jotkut raa'at mökkiläiset pitäneet sen omanansa.

Vielä aikaisemmin olisivat uskonpuhdistuksen siunaustatuottavat vaikutukset alkaneet meillä ilmaantua, jollei Kustaa kuninkaan ahneus olisi ollut haittana. Muissa maissa, joissa puhdistettu oppi pääsi valtaan, käytettiin runsas osa ryöstettyjä kirkonvaroja vanhojen koulujen ja yliopistojen ylläpitoon, vieläpä uusienkin perustamiseen. Mutta Ruotsin valtakunnassa kävi toisin. Kustaa Vaasa ei näyttänyt pitäneen kouluista suurta lukua. Hän antoi Sten Sture vanhemman perustaman yliopiston Upsalassa jälleen hävitä ja jätti sangen niukasti varoja kouluille. Niihin ei siis voitu saada kunnan opettajia. Kun samoihin aikoihin myös papinpalkkoja vähennettiin ja papinarvoa ylimalkaan halvennettiin, niin oli siitä myös seurauksena, että rikkaammat, korkeammat säädyt eivät enää, niinkuin muinoin, lähettäneet poikiensa kouluihin. Oppilaat olivat kaikki köyhiä talonpoikien tai porvariensa lapsia, joilla ei ollut varaa pitkittää opintojansa ulkomailla. Tapahtui myös yhtenä, että kuningas tai hänen virkamiehensä väkisen ottivat nuoria teinejä kesken koulunkäyntiä kirjureikseen, josta syystä eivät alhaisemmatkaan vanhemmat mielellään tahtoneet lähettää lapsiansa niin turvattomalle, epätietoiselle tielle. Uskonpuhdistuksen ensimmäisinä aikoina joutui siis korkeampi oppi niin Suomessa kuin Ruotsissakin sangen rappiolle.

7. Kreivisota.

Vaikka Kustaa Vaasan oli onnistunut karkoittaa tanskalaiset maasta, eikä hän kuitenkaan vielä saanut

moneen aikaan elää täydessä rauhassa. Ei pelko ulkomaalaisista vihollisista lakannut silloinkaan, kun Kristiern Tyranni viimein v. 1532, niinkuin ennen on kerrottu, joutui Tanskan kuninkaan Fredrik I:n vangiksi. Kohta sen jälkeen näet syttyi taas ankara sota Kustaan ja hänen entisen liittolaisensa, Lybeckin kaupungin välillä. Heidän välinsä oli jo kauan aikaa ollut rikonnainen. Ruotsin kuningas valitti, että he kaikellisilla tyhjillä syillä olivat ylen määrin koroittaneet heille maksettavaa velkaa. Lybeckiläiset puolestaan olivat vihoissaan siitä, että Ruotsissa vasten sovintoa sallittiin hollantilaisten juuri silloin alkaa kaupankäyntiä Itämerellä. Olipa Lybeckissä juuri näinä aikoina kaksi kunnianhimoista, alhaisäätyistä miestä päässyt ylimpään valtaan. Ne olivat seppä *Markus Meyer* ja kankuri *Yrjö Wullenweber*, jotka kaupungin alhaisen kansan avulla olivat kumonnet entisen rikasten sukujen vallan ja ruvenneet edellinen pormestariksi, jälkimäinen raatimieheksi. Nämät miehet kiihoittivat lybeckiläisten muutenkin jo liiallista röyhkeyttä. Jollei Ruotsin ja Tanskan[1] kuninkaat, sanoivat he, jotka meidän avullamme ovat päässeet valtaan, tahdo tehdä meille mieliksi, niin voimmehan heidän kruununsa antaa jälleen Kristiernille takaisin. He kokosivat siis suuren sotavoiman ja määräsivät ylipäälliköksi *Oldenburgin kreivin*,[2] joka oli Kristiernin sukulainen, ynnä oman pormestarinsa Meyerin.

He toivoivat kumpaisessakin valtakunnassa saavansa puolustajia. Suomessa he olivat salaisen kirjevaihdon panneet alulle *Juhanan, Hoyan kreivin* kanssa, jonka hallussa oli Viipurin, Savonlinnan sekä Kokemäen linnat alustoineen. Tämä oli saanut Kustaa Vaasan sisaren puolisoikseen ynnä mainitut suuret läänitykset. Sittenkään ei se voinut kiinnittää röyhkeän saksalaisen uskollisuutta. Hän oli v. 1529 kuninkaan käskystä käynyt lybeckiläisten puheilla velan maksamisen johdosta ja ollut liian myöntäväinen sovinnon teossa. He olivat saaneet mielin määrin määrätä velan summan sekä muut ehtonsa. Sovinnon oli kreivi kunniasanallaan taannut. Sittenpä, kun ei kuningas tahtonut hänen antamiinsa ehtoihin tyytyä, Hoyan kreivi suuttui ja rupesi Lybeckin puolelle. Kustaan käskystä, joka näistä salavehkeistä oli saanut tiedon, vartioi *Eerikki Fleming* valppaasti kaikkia kreivin tekoja; se luultavasti esti häntä Suomessa julkista sotaa alottamasta. Hän purjehti siis v. 1534 pois Viipurista. Fleming, joka häntä ajoi takaa, saavutti hänet ja hävitti laivat Räävelin edustalla. Mutta kreivi oli päässyt maalle, eikä Räävelin raati tahtonut luovuttaa häntä Flemingin käsiin. Pakolainen pääsi siis onnellisesti Lybeckiin, missä hän pääsi yhden armeijan osaston päälliköksi. Hänen linnansa Suomessa valloitti Fleming yhdessä vanhan sotatoverinsa Niilo Grabben kanssa lyhyen piirityksen perästä.

Tanskassa sitä vastoin Lybeckin apulaisten vehkeet näkyivät paljoa paremmin onnistuvan. Molemmat isoimmat kaupungit, Kööpenhamina ja Malmö, ilmoittivat heti julkisesti pitävänsä lybeckiläisten puolta. Niinikään myös talonpoikainen kansa sekä saarilla että Ruotsin puoleisissa mannermaakunnissa nousi aseisiin, polttaen aateliskartanoita, murhaten aatelisperheitä ja vaatien takaisin Kristierniä, joka oli koettanut vapauttaa heitä orjuudesta. Mutta Kustaa Vaasan voimallisella avulla nuori Tanskan kuningas Kristian III (Fredrik 1 oli kuollut 1533) sai kuitenkin sekä sisäiset että ulkomaiset vihollisensa kukistetuiksi. Ensiksi Ruotsin sotavoima vangitsi Meyerin ja karkoitti Hoyan kreivin, jotka Skoonessa komensivat vihollisen väkeä. Seuraavana vuonna 1535 suomalainen Eerikki Fleming, joka oli asetettu Ruotsin laivaston päälliköksi, sai loistavan voiton *Bornholman* kohdalla. Sopimattoman tuulen vuoksi lybeckiläiset lyhyen vastarinnan perästä alkoivat painua Juutinraumalle päin. Mutta Fleming ei heitä niin helpolla päästänyt. Hän ajoi takaa amiraalilaivallaan, joka oli nimeltään Iso Kraveli, huolimatta siitä, että ensin hänen tanskalaiset ja preussiläiset liittolaisensa ja vihdoin myös melkein kaikki hänen omatkin laivansa jäivät hänestä jäljelle. Hän laski vaan eteenpäin, pitäen koko ajan silmällä vihollisen amiraalilaivaa "Mikaelia", joka pakeni hänen edestään "koukutellen", kertoo vanha aikakirja, "niinkuin kettu kahden koiran edessä". Saavutettuaan sen vihdoin ja upotettuaan sen pohjaan, ei hän siihenkään vielä tyytynyt. Hän laski nyt aivan vihollislaivaston keskitse ja ampuu paukutti kaikille haaroille, kunnes lybeckiläiset peräti hajosivat pakoon. Edemmäksipä ei nyt kyennyt Iso Kravelikaan enää heitä seuraamaan; niin pahasti olivat sen omat mastot sekä purjeet vikaantuneet.

Myöhemmin saavutti ja hävitti kuitenkin Fleming Lybeckin laivaston tähteet ja auttoi sitten maaväkeä Kööpenhaminan sekä Malmön piirittämisessä. Lopun koko sodasta teki viimein voitto, jonka Kristian III saavutti Fyenin saarella. Siinä kaatui muiden muassa Hoyan kreivi, ja vanha ruotsalainen maapetturi, arkkipiispa Trolle sai myös surmahaavan. Vangittu Meyer teloitettiin, ja vastoinkäymisistä vihastunut kansa riisti Wullenweberiltä hänen virkansa. Lybeckissä pääsivät rikkaat suvut jälleen valtaan, mutta entistä mahtavuuttaan ei tuo ylpeä Hansa-kaupunki enää saavuttanut. Se oli ollut ja mennyt iäksi päiväksi. Tanskan valtakunnassa myöntyivät kaikki kuuliaisesti Kristian III:nelle. Paha vaan, että samassa talonpoikien orjuus siinä maassa tuli uudestaan ja entistään lujemmin vahvistetuksi.

8. Talonpoikaismetelit Ruotsissa Kustaa Vaasan aikana.

Näiden ulkomaisten hyökkäysten rinnalla häiritsivät Kustaa Vaasan hallituksen alussa sisällisetkin metelit useamman kerran valtakunnan rauhaa. Ruotsin talonpoikien aseisiin harjaantuminen ja

sotainen luonne oli ollut hänelle parhaana apuna vapautussodassa. Mutta sama aseisiin harjaantuminen ja sotainen luonne tuotti hänelle myöhemmin myös monta huolta ja vastusta. Engelbrektin ja Sturen ajoista asti olivat talonpojat tottuneet nousemaan kuningasvaltaa vastaan, niinpian kuin se heitä rasitti. Voitettuaan äskettäin tanskalaiset oli heissä vielä vahvistunut luottamus omaan voimaan ja heidän ylpeytensä paisunut. Erittäinkin olivat taalalaiset, Kustaan ensimmäiset ja parhaat sotakumppanit, tulleet röyhkeiksi ja vallattomiksi. Talonpojat eivät muistaneet, ettei heillä nyt ollut vierasta hallitsijaa, vaan omamaalainen, heidän itsensä valitsema kuningas, jonka etu oli yhteinen heillekin. Milloin missäkin maakunnassa he nostivat kapinoita, niinpian kuin joku asetus ei ollut heidän mielensä mukainen. Varsinkin puhkesi rahvaan tyytymättömyys uskonnon muutoksesta katolisten pappien saarnojen kiihoittamana yhä uusiin meteleihin. Sama Lybeckin velka, jonka vuoksi Hoyan kreivi luopui uskollisuudestaan, oli esim. myös syynä taalalaisten kolmanteen kapinaan, he kun eivät tahtoneet antaa liikoja kirkonkellojaan velan suorittamiseksi. Vaarallisin kaikista näistä talonpoikaiskapinoista, joka Smålannissa vv. 1542 ja 1543 syttyi, aiheutui kuitenkin aivan toisesta syystä. Sen maakunnan talonpojat olivat etupäässä vimmastuneet aatelisherrojen ja virkamiesten ankaran menettelyn ja vääryyden johdosta heitä kohtaan sekä myös useammista kuninkaan asetuksista, jotka tosin tarkoittivat hyvää, vaan väkivaltaisuuksellaan häiritsivät rahvaan elämää. Kapinoitsijoiden päällikkönä oli rikas ja taitava talonisäntä, nimeltä *Dacke*, joka koetteli saada apua Kustaan ulkomaisiltakin vihollisilta. Olipa hän kirjeenvaihdossa myös Kaarle V:n, Saksan keisarin ja Kristiern Tyrannin langon, kanssa.

Tämä kapina oli viimeinen Kustaa Vaasan ajalla. Se ei ollut kyennyt järkäyttämään kuningasvaltaa, vaan päin vastoin oli syynä siihen, että se vielä vahvemmaksi vakaantui. V. 1540 Kustaa jo oli saanut aateliston sekä korkeimman papiston suostumaan siihen tärkeään muutokseen Ruotsin perustuslaissa, että kruunun valta ei enää olisi vaalinalainen, vaan tulisi Vaasan suvun perinnöksi. Nytpä kaikki säädyt, kokoonnuttuansa v. 1544 *Vesteroosiin*, vahvistivat juhlallisesti uudestaan tämän kruunun perintöoikeuden, jotta hallitus näinä rauhattomina aikoina tulisi voimallisemmaksi. Samassa tilaisuudessa he jo vanhoivatkin uskollisuusvalansa Kustaan vanhimmalle pojalle, *Eerikille*.

Suomenmaa oli kaikkien näiden metelien aikana pysynyt kuuliaisena. Sen mahtavimmat aatelismiehet olivat Kustaa kuninkaan vanhoja sotakumppaneita ja hyviä ystäviä. Piispa Skyttessä, niinkuin olemme nähneet, ei ollut vastarinnan nostajaa, vaikkeivät kuitenkaan kaikki toimet olleetkaan hänelle mieleen. Suomalaiset talonpojat taas olivat syrjäisen asemansa vuoksi ottaneet varsin vähän osaa taisteluihin tanskalaisia vastaan ja siis vähemmän kapinoihin tottuneet, kuin heidän säätyveljensä Ruotsin puolella. Paitsi sitä ei pääsyytä ruotsalaisen rahvaan meteleihin, tyytymättömyyttä uskonnon muutokseen, näytä meidän maassa olleenkaan. Katolinen usko ei ollut meidän kansamme parissa vielä ehtinyt oikein juurtua eikä saavuttaa vanhan perintötavan pyhyttä. Muistakaamme, ettei Hemming piispan autuuttamisjuhlassa uskallettu toimittaa kaikkia tavallisia temppuja "Suomen rahvaan pikamielisen ja röyhkeän luonteen tähden". Jos talonpoikien mieli oli vielä niin vähän katolinen katolisen uskon pesäpaikassa maassamme, niin miten sitten mahtoi ollakaan laita muissa maakunnissa.

Dacken kapinan valtiolliset syyt olivat kuitenkin Kustaan hallituksen loppupuolella Suomessakin syyttämäisillään vaarallista meteliä. Oli näet nyt entisten kahden käräjien sijasta ruvettu pitämään niitä neljästi vuodessa, joten talonpoikien maksut olivat suuresti enentyneet. Sillä tuomareita suurine seuroinensa oli näissä tilaisuuksissa aina syötettävä ja juotettava rahvaan kustannuksella. *Lapveden* kihlakunnan talonpojat, jotka luulivat herrojen panneen toimeen käräjien lisäyksen, lähettivät 1551 muutamia miehiä Tukholmaan kuninkaalle asiasta valittamaan sekä samalla anomaan, että he saisivat omiksi tarpeikseen käyttää ylijäävän käräjämuonan. Takaisin tultuansa lähettiläät rupesivat yllyttämään kansaa, sanoen kuninkaan myöntyneen kaikkiin heidän pyyntöihinsä. Kielsipä yksi heistä, *Maunu Nyrhi*, säätyveljiänsä peräti veroja maksamasta ja uhkasi kirveellä voutia, joka tuli niitä kokoamaan. Seuraavanakin vuonna, kun Henrik Horn ja Kustaa Fincke kuninkaan puolesta tulivat asiaa tutkimaan, Nyrhi uudestaan vakuutti kuninkaan luvanneen poistaa liiat käräjät. Herrat silloin kääntyivät lautamiehiin, joita oli neljäkolmatta, ja kysyivät, mitä he siihen sanoivat. Kohtapa yksi näistä, *Inki Multiainen*, nousi ja huusi useampaan kertaan: "Emme me huoli liikoja käräjiä! Emme me huoli liikoja käräjiä!" Herrat vaativat nyt lautakuntaa tuomitsemaan molemmat kapinoitsijat kuolemaan; mutta kesti kauan, ennenkuin he kehoituksillaan ja uhkauksillaan saivat lautamiehet siihen suostumaan. Ja kun Nyrhiä sekä Multiaista ruvettiin viemään mestattavaksi, ryntäsi kokoontunut kansa heidän päälle ja yritti vapauttaa vangit: vaan sotamiehiä oli tarpeeksi tätä estämään, ja tuomio täytettiin. Siitä säikähtyneinä muut talonpojat nyt alistuivat. "Olisi ollut syytä", kirjoittivat Horn ja Fincke kuninkaalle, "mestata vielä useampia talonpoikia, vaan pelkäsimme, ettei rahvas sen jälkeen uskaltaisi enää käydä kuninkaan luona valittamassa, jos kaikkia Teillä käyneitä rangaistaisiin." Tämä viisas toimenpide, joka samalla ilmaisi sekä ankaruutta että malttia, nähtävästi esti yleisen talonpoikaiskapinan syttymistä Kaakkois-Suomessa. Sillä Jääskestä, Savosta, jopa Hämeestäkin oli talonpoikia ollut läsnä Lapveden tutkintokäräjissä. "Tahtomme nähdä", olivat he sanoneet, "mitä vapauksia lapveteläisille suodaan, niin mekin sen mukaan asiamme järjestämme."

Tämä tapaus herätti luultavasti Kustaan mielessä epäluuloa ja pelkoa Suomen talonpoikia kohtaan.

Niinpä hän kerran kirjoitti ankarat varoitukset nuoremmalle pojallensa Juhanalle, joka myöhemmin asettui Suomeen asumaan. "Älä suinkaan", sanoi ukko, "ole paljon Suomen talonpoikien seurassa, vaan varo ja vältä heitä niin paljon kuin mahdollista! Muistathan", lisäsi hän vielä, "kuinka he, kun me molemmat kuljimme Lohjan pitäjän kautta, huusivat ja pauhasivat humaltuneina!" Toisen kerran taas hän käski poikansa tiedustelemaan Savonlinnan isännältä, Finckeltä, millä mielellä senpuolen talonpojat olisivat kuningasta kohtaan, johon Fincke vastasi heidän olevan uskollisia. Eriskummallinen oli tämä epäluulo meidän miehiämme kohtaan, jotka kaikista hänen alamaisistaan olivat ainoat, joita ei ollut tarvinnut aseilla kuuliaisuuteen pakoittaa. Muistettava on kuitenkin, että Kustaan mieli vanhoilla päivillään oli kaikin puolin tullut synkäksi ja epäileväiseksi, niin että hän joka paikassa pelkäsi petturuutta.

9. Veljekset Eerikki ja Iivari Fleming.

Oikein asiata punniten olisi Kustaa ukon pitänyt pikemmin kummeksia Suomen rahvaan kärsivällisyyttä ja malttia kuin pelätä heitä liian vallattomiksi. Olihan hän heidän alinomaisten valitustensa kautta monasti saanut nähdä, minkä väkivallan ja sorron alaisina he olivat. Ruotsissakaan ei aatelisherrojen ja virkamiesten käytös talonpoikia kohtaan ollut kiitettävä; mutta Suomessa, kaukana kuninkaan silmistä, se oli vielä paljoka pahempi. Maatilusten rajat eivät olleet silloin vielä tarkoin mitatut eikä yhtään kartoitetut; sitä seikkaa aatelisherrat käyttivät hyväksensä ja ryöstivät naapurina olevista talonpoikaisista taloista milloin niittypalstoja, milloin peltosarkoja, väittäen niiden kuuluvan heidän maihinsa. Toisin kerroin he taas lainasivat rahaa talonpojille, joilla ei veronmaksuaikana sattunut sitä olemaan, ja ottivat sitten koko talon omakseen, jollei velkaa ajoissa suoritettu. Linnanisäntinä ja vouteina, jotka virat enimmäkseen olivat aateliston käsissä, he veroa kantaessansa käyttivät tavallista suurempia mittoja ja painoja, tai ottivat suorastaan laittomia lisäveroja. Omia alustalaisiansakin, vaikka he niitä kokivat pitää kruununveroista vapaina, he nylkivät ja polkivat aivan armottomasti.

Pahimmat kaikissa tässä suhteessa olivat *Fleming*-veljekset, joiden suku tällä vuosisadalla teki nimensä kuuluisimmaksi kaikista Suomen aatellisuudesta. Mainitut veljekset, *Eerikki* ja *Iivari*, laskivat jo perustuksen tälle maineelle. Lukija muistaneekin vielä, kuinka molemmat urhoollisesti ottivat osaa taisteluun tanskalaisia vastaan ja kuinka varsinkin edellinen siinä sodassa osoitti suurta sukkeluutta ja taitoa. Heidän suurista ansioistaan olikin Kustaa kuningas heille suonut senmukaisen palkinnon. Eerikille oli hän antanut *Raaseporin* linnan ja alustan, s.o. koko läntisen Uudenmaan läänitysmaaksi ynnä vielä Sauvon pitäjän Turun läänistä sekä useampia yksityisiä taloja. Iivari oli saanut *Kastelholman* linnan sekä Ahvenanmaan. Edellinen oli samassa asetettu eteläisen, jälkimäinen pohjoisen Suomen laamanniksi. Molemmat olivat myös koroitettut valtaneuvoston säätyyn ja Eerikki sitä paitsi saanut kuninkaan kruunausjuhlassa ritariarvon. Kun lisäämme tähän vielä, että kumpaisellakin oli sangen suuret perintötilukset, jotka olivat vielä suuresti karttuneet kirkontilusten ryöstön johdosta, niin voimme saada käsityksen näiden veljesten mahtavuudesta ja rikkaudesta. Ei ollut Suomessa siihen aikaan ketään muuta, paitsi kuninkaan lankoa, Hoyan kreiviä, joka heistä olisi vienyt voiton.

Tavallisiakaan aatelisherroja ja virkamiehiä vastaan ei vääryyttä kärsineen talonpojan ollut helppo saada apua oikeudesta. Sillä tuomariviratkin olivat melkein kaikki aatelisten hallussa. Oikeutta istui tavallisesti aatelisten väärintekijän ystävä ja juomaveikko, usein hänen sukulaisensa; välistäpä sattui niinkin hullusti, että hänen tuli itse tuomita oma asiansa. Ei ollut näet kielletty, että kihlakunnantuomari saisi myös samalla alueella olla voutina tai linnanisäntänä.[3] Eikä hän silläkään tullut jäävinalaiseksi, että hänellä siinä kihlakunnassa oli tiluksia. Mitäpä sitten oli tehtävä, jos Flemingit, itse lamaannit, korkeimmat oikeudenvälvojat maassa, tekivät vääryyttä ja väkivaltaa!

Yksi keino tosin talonpoika-paroilla vielä oli. "Herroillakin oli toki vielä herransa." Aatelisten ja virkamiesten pahantekoja saatiin mennä itse kuninkaalle valittamaan, jota tehtiinkin hyvin tiheään. Olipa Kustaa Vaasalla luja tahto pitää sorrettujen talonpoikien puolta. Mutta hallituksensa alussa ei hänellä siihen ollut tarpeeksi voimaa. Hänen kirjeensä eivät usein vaikuttaneet mitään, välistäpä valittajat joutuivat vielä pahempaan pulaan. Eerikki Fleming esim. sidotti ja panetti kahleihin muutamia talonpoikia Raaseporin läänistä, jotka v. 1528 olivat kuninkaan luona käyneet. Hän pieksetti ja räökkäsi heitä niin julmasti, että muut samalla asialla käyneet koko seuraavan talven piilivät saloissa ja korvissa, peläten häntä sekä hänen huovejansa. Tämän johdosta Kustaa lähetti tuolle röyhkeälle herralle ankaran nuhdekirjeen, muistuttaen, että semmoinen teko oli kuninkaan rauhavalan rikkomista, uhaten ottaa pois häneltä läänitysmaan. Pian sen perästä asetettiin todella erityinen kuninkaan vouti Raaseporin lääniiin. Mutta vähän ajan perästä sai Fleming jälleen läänitysmaansa takaisin aivan entisillä ehdoilla. Ja laamanniviran riistämisestä niin väkivaltaisen miehen käsistä ei ollut puhuttakaan nostettu. Samana vuonna tehtiin myös Iivari Flemingistä ynnä vielä kolmannestakin veljestä, *Jaakkimasta*, samallaisia valituksia. Mutta hekin pääsivät vain nuhteilla. Asianlaita oli näet se, niin Kustaa Vaasa itse yhä valitti,

että taitavista miehistä Ruotsin valtakunnassa oli varsin suuri puute. Kuninkaan täytyi ummistaa silmänsä virkamiestensä monilta virheiltä sentähden, ettei hänellä ollut toisia saatavana.

Taisipa tähän aikaan toinenkin syy vaikuttaa, joka esti kuningasta kovin käsin koskemasta Flemingeihin. Ajat olivat, niinkuin olemme nähneet, juuri niinä ja seuraavina vuosina kovin meteliset. Kustaa ei liene tohtinut suuttuttaa niin mahtavia herroja, joista hänelle saattoi olla paljon apua, joskin myös paljon vastusta. Mutta kun kruunu hänen päässänsä oli lujemmin vakaantunut, tarttui hän asiaan ankarammalla tavalla. V. 1537 oli hänelle jälleen valitettu Suomen aateliston ja erittäinkin Eerikki Flemingin menettelyä. Asia koski nyt sortamistapaa, joka edellisessä vielä jäi mainitsematta. Vanha tapa oli näet Ruotsin valtakunnassa, että kuninkaan lähettiläitten sekä muiden hänen asioillaan ajavien virkamiesten piti saada vapaa kyyti sekä elatus nimismiestaloista.[4] Mutta melkein yhtä vanha oli myös se tapa, että aatelisherrat sekä virkamiehet omillakin asioillaan kulkiessaan vaativat samaa vapautta. Pakoittivatpa sitä paitsi usein talonpoikia kuljettamaan heidän kauppakuormiansa rantakaupunkeihin. Nimismiehen tai muun talonpojan taloon poiketessaan herrat ja heidän palvelijansa huutamaan, haukkumaan. Ja jollei kohta tehty heille kaikessa mieltä myöten, he vielä päälliseksi löivät ja pieksivät talonväkeä, käyttäksimme Kustaa kuninkaan kirjeen sanoja, "niinkuin osto-orjia ja virolaisia". Tästä menettelystä kuningas kirjoitti ankaran kirjeen Suomen aatelistolle; saipa Eerikki Fleming, pahin heistä, lisäksi vielä erinäiset nuhteensa, jotka eivät olleet leikintekoa. "Jollette lakkaa kyyditsemisestä ja pieksemisestä nimismiestaloissa", uhkasi hän, "niin laitan minä teille semmoisen kyydin sieltä, että naksaa ja raksaa luissanne. Jumalan avulla pitää talonpoika parkojen saada suojaa, niin kauan kuin minä olen teidän herranne ja kuninkaanne!" Eikä kuningas tällä kertaa tyytynyt tyhjiin uhkauksiin. Samana vuonna jo hän peruutti Iivari Flemingiltä Ahvenanmaan, ja v. 1540 menetti myös Eerikki Fleming läänitysmaansa.

Nyt luulivat Kustaan ulkoviholliset saavansa tilaisuuden viekoitella pois hänestä nämät mahtavat miehet, jotka tietysti eivät olleet aivan hyvällä mielellä. Preussin herttua Albrekt, Ruotsin liittolainen kreivisodassa, oli perästäpäin riitaantunut Kustaa Vaasan kanssa. Kosta mieltien ja itsellensä vallan lisäystä toivoen, hän tähän aikaa salaa lähetti erään miehensä, *Hannu Gerichin*, Suomeen Eerikki Flemingin puheille. Hänen piti ehdottaa kuningasvallan poistamista Ruotsista, ja sen sijaan hallitus oli vasta uskottava kahden valtaneuvoksen käsiin. Vaivastaan piti herttuan saada osa Suomenmaata. Luultavasti olisi Fleming ylenkatseella hylännyt tämän tarjouksen; sillä uskollisen Suomen kansan parissa ovat Flemingit tehneet nimensä erittäin kuuluisaksi järkähtämättömällä uskollisuudellaan. Mutta eipä kiusaus päässyt häntä likellekään, sillä Gerich saatiin jo sitä ennen kiinni ja hän kuoli vankeudessa. Flemingin viattomuus näkyy paraiten siitä, että epäluuloinen Kustaakin pian luopui ensihetken pelosta ja antoi Flemingille jälleen suuria luottamuksen osoituksia. Dacken sodan aikana näet sai Eerikki Fleming olla tärkeän Tukholman linnan isäntänä. Myös suotiin hänelle muutamat hänen pienemmistä läänitysmaistaan takaisin. Vuonna 1548 kuolivat sekä Eerikki että Iivari Fleming sekä myös Niilo Grabbe, kolmas vapautussodan sankareista.

Me olemme nähneet, että Kustaa Vaasa hallituksensa loppupuolella voimallisella kädellä piti mahtavimmatkin alamaisensa kurissa. Pienempiä väärintekijöitä hän koko aikansa rankaisi säälimättömästi. Kerran esim. hän Suomessa v. 1556 käydessään, tuomitsi "hirteen ja oksaan" kolme voutia, kaksi kirjuria ynnä vielä kuudentena yhden muun pienen virkamiehen. Verotuksen epätietoisuuden ja erilaisuuden poistamiseksi alkoi Suomessa v. 1538 uusi veronlasku, jota lännestä alkaen itäänpäin pitkitettiin koko Kustaan hallitusaikana.

10. Kauppa ja elatuskeinot Kustaa Vaasan aikoina.

Lybeckiläisten apu vapautussodassa oli, niinkuin olemme nähneet, Kustaa Vaasalle tullut sangen kalliiksi. Paitsi suurien rahasummien maksua oli hänen täytynyt luvata heille aivan verottomia kauppaetuja. Ei sillä hyvä, että Lybeck ja Danzig ynnä muut hansakaupungit, jotka he päästivät osallisiksi, saivat tullittomasti tuoda maahan ja viedä ulos mitä tavaraa hyvänsä. Sen lisäksi vielä ei pitänyt Ruotsin alamaisten saada tehdä kauppaa kenenkään muun kuin ensinmainittujen kahden kaupungin kanssa. Nämät etuoikeudet olivat nähtävästi niin rasittavat, jopa kuolettavat kaikelle kotimaiselle kaupalle ja laivaliikkeelle, että yksi valtaneuvoksista, suomalainen *Knuutti Kurki*, ei kirjoittanut nimeänsä sovinnon alle.

Eipä Kustaa kuningas kauemmin täyttänytkään tätä lupausta kuin hätä pakoitti. Muutamien vuosien kuluttua rajoitettiin jo tullittoman kaupan oikeus, jopa viimein peruutettiin kokonaan. Vapauttaakseen alamaisiansa Lybeckin kauppavallasta Kustaa kehoitti Hollantia lähettämään laivoja Itämerelle. Hallitusaikansa lopulla hän peräti kielsi kaupan Lybeckin kanssa ja kehoitti alamaisiansa lähtemään laivoineen läntisille merille ja noutamaan tavaroitansa suoraan Englannista, Ranskasta, Alankomailta sekä Portugalista. Tällä keinoin hän arveli sen voiton, mikä Lybeckille välikaupasta karttui, lankeavan

omalle maalle. Suomen valtaneuvokset sekä aatelisto, joille tämä kehoitus myös oli lähetetty, vastasivat pitävänsä asiaa varsin suotavana. Nähtävästi, sanoivat he, nuot Lybeckin "pippurisäkit" nylkevät meitä ja tahtoisivat alistaa meidät "orjikseen ja virolaisiksi". Muutamat meidän maassamme, lisäsivät he lopuksi, jo varustavatkin laivoja kaukaisemmille retkille.

Muutenkin Kustaa Vaasa koki kehoituksilla, neuvoilla sekä säädöksillä auttaa kauppaa. Paha vaan, että suuri osa hänen käyttämiensä keinoja pikemmin haittasi kuin edisti. Hän näet arveli kaupan ja laivaliikkeen voivan menestyä ainoastaan kaupungeissa. Siitä syystä hän koetti tukehtuttaa maalaisten osanottoa näihin toimiin. Suomen rannikkotalonpojat olivat jo vanhastaan harjoittaneet laveaa merenkulkua. Pohjalaiset, varsinkin Suu-Pohjasta, veivät ne ruoka-aineet, joita maakunta ei itse tarvinnut, Ruotsiin. Varsinais-suomalaiset, ahvenanmaalaiset, uusmaalaiset ja Viipurin lääniläiset kävivät edempänäkin kaikkialla Itämeren rannoilla. Turun pohjoispuolella olevan Vehmaan kihlakunnan miehet, joita nimitettiin *vakkasuomalaisiksi*, koska heillä oli eväänsä ja tavaransa isoihin vakkoihin eli kirstuihin pantuna, kuljettivat varsinkin veistämiensä puuastioita Saksaan sekä Tanskaan. Uusmaalaiset jo siihen aikaan, niinkuin nytkin, möivät polttopuita ja kaloja Riikaan sekä Rääveliin. Viipurin talonpojat niinkään kuljettivat tavaransa samoihin kaupunkeihin. Kohta jäiden lähdettyä he veivät sinne merellisensä eli hylkeenrasvan, minkä syksyn ja talven kuluessa olivat saaneet; kesällä taas oli heillä silakoita ynnä muuta kalaa kaupan. Kaikki nämät laivamiehet toivat ulkomaalta tullessaan suoloja ynnä muuta tarvekalua. Viipurin rannikkolaisten käsissä oli sitä paitsi jo silloinkin laivarahti pitkin Inkerinmaan ja Viron rantoja. Tätä vilkasta liikettä Kustaa koetti kaikin keinoin lakkauttaa, koska se hänen mielestään oli vahingollinen maalle. Alinomaisilla kirjeillä hän teroitti voutien mieleen, etteivät he saisi sitä sallia. Suuria sakkoja, jopa hengenrangaistustakin hän uhkasi niille, joita näiltä luvattomilta teiltä tavattaisiin; ja tullialukset panttiin pitkin rannikkoa väijymään. Mutta luontoa vastaan ei maksa vaivaa ponnistella. Kuninkaan uhkaukset ja rangaistukset tietysti vähensivät talonpoikien merenkulkua, vaan ne eivät voineet sitä lakkauttaa. Tulipa kuningas itsekin loppuaikoinaan viisaammille tuumille kuultuansa, kuinka Alankomailla talonpojatkin laivaliikkeestä rikastuivat. Ulkosaarelaisille, joilla ei ollut tarpeeksi peltoa, annettiin nyt lupa viedä kaloja ulkomaille kerta kesässä. Jopa Kustaa viimein itse kehoitti Viipuria rakentamaan isoja 80-100 sälytystä[5] sisältäviä laivoja ja läntisille merille purjehtimaan "niinkuin waterlantilaiset Hollannissa tekevät".

Yhtä ankarasti, vaikka yhtä turhaan, Kustaa maakauppaakin esteli. Sitäkin harjoitettiin silloin suurin määrin. Rannikkotalonpojat kulkivat talvella ylämaissa vaihtaen suolojaan viljaan. Aatelismiehet, virkamiehet ja papitkin ostelivat maalla saatavia tavaroita ja kuljettivat niitä merenrannalle, missä monella heistä oli laivansa. Käkisalmen karjalaisia kulki jo silloin laukkuineen ympäri Viipurin ja Savonlinnan lääniä; soutivatpa veneillään, jotka vedettiin (karvastettiin) kannasten yli, vesiä myöten aina Pohjanmaan merenrannikolle asti. Kaikkea tätä kuningas kirjeissään yhä kielteli. Kunkin maakunnan talonpoikien piti viedä tavaransa lähimpään kaupunkiin eikä minnekään muualle. Erittäinkin koetti hän estää Venäjältä tulevien kauppiaitten käyntiä, niissä kun hän oli näkevinänsä vakoojia.

Kaupunkien vaurastuttaminen oli kaikkien näiden kieltojen tarkoituksena. Mutta kaupunkien omaakin liikettä haittasivat toiset säännöt, jotka myöskin olivat viisaita olevinansa. Porvaritkaan eivät saaneet kauppaa käydä mihin ja millä tavaramalla he edullisimmaksi katsoivat. Ruokatavaroiden ulosviennin esim. kuningas peräti kielsi, ettei muka ruoka omassa maassa tulisi liian kalliiksi. Mitä Suomen porvarit eivät saaneet täällä myödyksi, se piti Ruotsiin viemään. Joskus kaupungit pyysivät ja saivat erinäisen luvan viedä ulkomaille jonkun kymmenkunnan voisälytyksiä. Paljon enemmän ynnä muutakin syötävää he kuitenkin kuljettivat varkain. Raumalaisista esim. valitettiin, että heillä oli puuastia-alla, jotka olivat luvallisia, koko laiva täynnä kiellettyä ruokatavaraa. Pienemmiltä kaupungeilta Kustaa muuten pian kielsi ulkomaille käynnin peräti; heidän alustensa piti mennä Ruotsiin. Ainoastaan Turku ja Viipuri saivat lähettää laivansa ulommalle. Viimeinpä kuningas, kun talonpojat olivat valittaneet, että porvarit ottivat heidän tavaransa polkuhinnalla, rupesi itse määräämään hintoja.

Silloinkin, kun kuninkaan käskyt ja neuvot eivät suorastaan estäneet porvareita heidän mielitoimistaan, ne monasti tuntuivat rasittavilta. Sillä Kustaa Vaasa kohteli alamaisiaan aivan niinkuin isä pieniä, ymmärtämättömiä lapsiaan. Hän ei arvellut heidän osaavan tehdä yhtään mitään omin päin. Sentähden hän katsoi velvollisuudekseen neuvoa heitä kaikissa heidän asioissaan. Hän neuvoi esim., mitkä tavarat mihinkin maahan olivat vietävät ja mitkä mistäkin maasta tuotavat. Hän neuvoi heitä purjehtimaan suurin joukoin turvaksi rosvoja vastaan ja taas satamiin poiketessaan menemään yksitellen, ettei tavarain liika paljous alentaisi hintoja j.n.e. Näyttää muuten siltä, kuin olisivat silloin porvarit Ruotsissa sekä Suomessa todellakin olleet tämmöisen isällisen kurin tarpeessa. Kustaa kumminkin, joka kerran otti itse tutkiakseen ulkomaille pyrkivien Turun porvariain taitoa, valittaa havainneensa, ettei heillä ollut mitään käsitystä ammatistaan. Eivätpä he tietäneet edes oman ja ulkomaan rahan suhdettakaan. Sentähden oli kuningas määrännyt hinnat ja toimittanut luvunlaskut valmiiksi, jotta he tietäisivät, kuinka paljo heidän piti vaatia tavarastaan.

Suuresti erehtyisimme kuitenkin, jos luulisimme tämän sekaantumisen yksityisiin asioihin sekä

erittäinkin kaupalle asetettujen ahdasten rajojen silloin tuntuneen yhtä rasittavilta kuin ne olisivat meidän ajan ihmisille. Ne kyllä taisivat nurista, joita estettiin jostakusta hankkeestaan. Mutta ylimalkaan kuningas vaan noudatti niitä mielipiteitä, mitkä hänen kansansa parissa silloin olivat yleiset. Kaikki porvarit valittivat lakkaamatta talonpoikien kauppaa ja merenkulkua vahingolliseksi. Suuremmat kaupungit taas olisivat mielellään hävittäneet pienemmät, ettei heillä olisi kilpailijoita. Pienillä maapäivillä esim., joita v. 1547 Turun lähiseudun aatelisto, papisto ynnä Turun porvarit pitivät, laadittiin anomus kuninkaalle, jossa pyydettiin, että hän käskisi naantalilaisten sekä raumalaisten muuttaa Turkuun, ja tammisaarelaisten[6] ynnä ulvilalaisten Viipuriin. Parempihan hyöty muka oli maalle kahdesta suuresta "pääkaupungista", kuin monesta pienestä "pilkusta". Kuningas tosin ei tähän anomukseen suostunut; mutta rupesipa hän itsekin pari vuotta myöhemmin puuhaamaan samallaista pikkukaupunkien muuttoa. Hänelle oli näet silloin juolahtanut päähän perustaa suuri kauppapaikka, mihin venäläisten toiselta puolen ja hollantilaisten toiselta olisi mukava tulla tavaroineen. Paikaksi tälle uudelle kaupungille valittiin v. 1550 *Vantaanjoen suu*, missä vielä Helsingin "vanha kaupunki" seisoo. Vantaanjoen kosken mukaan sai se ruotsalaisen nimensä *Helsingfors*, suomeksi *Helsinki*. Niin innoissaan oli Kustaa tästä puuhasta, että hän käski Helsinkiin tuoda kaikki kruununverosta tulevat viljat ynnä muut tavarat Raaseporin, Porvoon ja Hämeenlinnan, jopa myös Viipurin ja Savonlinnankin lääneistä asti, niin että kauppaa tekevät muukalaiset saisivat tarpeekseen ostettavia. Porvareiksi Helsinkiin piti kuninkaan käskystä kaikkien Ulvilan, Rauman, Tammisaaren ja Porvoon porvarien muuttaa kaluineen, kiluineen. He kun eivät tämmöiseen muuttoon mielellään ruvenneet, niin kuningas kirjoitti ankaria nuhdekirjeitä toisen toisensa perästä ja käski heidän "korjata luunsa" sinne kovan rangaistuksen uhalla. Ja vastahakoisimmat vietiin lopulta kuninkaan voutien toimesta uuteen paikkaan. Kylmenipä kuitenkin kuninkaankin into parin vuoden kuluttua, kun ei kauppa Helsingissä ruvennut loistamaan, niinkuin oli toivottu. Silloin muutti osa porvareista takaisin entisiin koteihinsa. Ainoa kaupunki, joka Kustaan aikana todella siirtyi sijaltaan, oli Ulvila; se muutettiin v. 1558 Kokemäenjoen suulle ja sai ruotsalaisen nimen *Björneborg*, mistä meidän *Pori* on lyhennys.

Kuninkaan neuvokirjeestä ja kaupankäyntisäännöstä v. 1550 me näemme, mitä tavaroita silloin oli tapana tuoda Suomeen ja mitä viedä ulos. Tärkeät olivat jo siihen aikaan metsäntuotteet. Lautoja kuljetettiin paljon ulkomaille, vaikka sahamyllyjä vasta nyt alettiin rakentaa ja siis laudat enimmäkseen olivat kirveellä veistettävät. Mastot, terva ja piki olivat myös vientitavaroina. Lisätkäämme vielä siihen jo ennen mainitut Rauman puuastiat. Silloin vielä runsasantinen metsästys antoi paljon turkiksia ulkomaalaisille kaupiteltaviksi. Erittäinkin mainitaan hirvannahkoja, vaikka Kustaa yhdessä kirjeessään valittaa tämän jalon eläinlajin jo olevan Savonmaasta melkein hävitetyn. Suomen karjantuotteista jo silloinkin voi kelpasi saksalaisille; vietiinpä myös paljon vuotia ja talia ulkomaille. Suomen hevoset olivat jo niinikään ulkomailla hyvin haluttuja, ja Kustaa kuningas yhä varoitti, ettei saisi myödä pois kovin hyviä ratsuja. Ruokatavaroista, joista hänellä aina oli enimmäkseen murhetta, vietiin varsinkin paljon kapakaloja. Merellisen olemme nähneet rantalaisten tavaroiden joukossa. Viljaakin siihen aikaan myötiin jotensakin paljon, myötiinpä myös itse viljamaalle, Venäjälle. Tuontitavaroista näkyy suola ja kankaat olleen tärkeimmät. Tarpeettomampia, vaikka kuitenkin ylhäisen säädyn parissa suuresti haluttuja, olivat silloin kaikenlaatuiset ryydit: kanelit, pippurit, korintit, sahat, neilikat, muskottipähkinät sekä -kukat, inkivääri, kardemumma y.m. Näin myös monenlaiset sokerit. Näitä Euroopassa vasta äsken tutuksi tulleita maustimia pantiin silloin niin runsaasti kaikkiin ruokiin, että meidän aikalaisemme niitä maistaessaan olisivat luulleet tulta syövänsä. Pöytää varten tuotiin myös sitrunia, luumuja, viikunoita ynnä muita etelämaiden hedelmiä; samaten myös monennimistä Saksan, Ranskan ja Portugalin viiniä. Komeat vaatteensakin Suomen pohatat tuottivat ulkomailta. Puodeissamme nähtiin jo silloin Englannin mainioita verkoja, Alankomaiden hienoja palttinoita ynnä koreita kulta-, hopea-, sametti- ja silkkikankaita. Saksasta tulivat paremmat teräsaseet ynnä rautapaidat ja -kypärät; samoin myös kaikellaista pientä rihkamatavaraa. Venäjältä taas saatiin kalliita soopelinnahkoja, vahaa eli vaksia, pellavia, liinoja, huopaa sekä nahkaa. Venäjän nahka oli silloin jo niin kuuluisa, että meikäläiset ostivat sieltä valmiitakin sormikkaita ja saappaita.

Rahana käytettiin Suomessa paitsi kotimaista (sitä lyötiin Turussakin) myös paljon ulkomaalaista. Räävelin rahat olivat Etelä-Suomessa tavallisemmat kuin Ruotsin. Unkarin kultarahoja näkyy meillä myös paljon käytetyn. Saksan *talareita* käytettiin paljon. Ruotsin ja Suomen rahat luettiin silloin *markoittain*, joista yksi vastasi noin puolentoista markkaa nykyistä rahaamme. Markassa oli kahdeksan *äyriä*, äyriissä kolme *aurtuata* ja aurtuassa kahdeksan *penninkiä*. Turun aurtuat ja Räävelin rahat olivat melkein yhdenarvoiset. Neljä markkaa vastasi yhtä talaria. Rahalla oli silloin paljoa suurempi arvo kuin tätä nykyä. Ruistynnyriltä maksettiin esim. v. 1555 Viipurin puolella 2,50 markkaa, voileiviskältä 2 markkaa, lehmältä 3 markkaa. Ulkomaan tavarat sitä vastoin olivat verrattain paljoa kalliimmat; kippunta suoloja maksoi hienouden mukaan 2,50-6 markkaa, naula kanelia 5,50 ja pippuria 3 markkaa, kynnärä samettia 6-8 ja silkkikangasta 3-5 markkaa.

Tuontitavaran luettelosta olemme jo nähneet, että teollisuus meidän maassa oli vielä varsin mitätön. Vuorityö, joka Ruotsissa jo oli aikaa kukoistanut, sai täällä vasta nyt ensimmäisen alkunsa. Eerikki Fleming avasi Suomen ensimmäisen rautakaivoksen *Ojamon* kylässä Lohjan pitäjässä Uudellamaalla.

Rautaa omaksi tarpeeksi lienevät suomalaiset sitä ennenkin suurimmaksi osaksi saaneet soista ja järvien pohjasta. Kuitenkin näemme kuninkaan kirjeistä usein, että tarpeellinen rauta Suomen linnoihin tuotiin Ruotsista. Sepän taito, vanhastaan kansassamme tuttu, alkoi nyt jo kohota hienompiin haaroihinsa. Vaskiseppiä mainitaan tältä ajalta, ja Marttilan pitäjässä oli pyssytehdas käymässä. Savossakin tiedetään jo olleen hyviä pyssyseppiä; mutta Viipuriin sitä vastoin lähetti kuningas kerran ruotsalaisen pyssyseppän, kun siellä ei ollut semmoista. Hän sai käskyn opettaa ammattiansa nuorille Suomen pojille. Kutomisen taito talonpoikiemme parissa ei liene ollut aivan halveksittava, koska Suomen palttinaa ja sarkaa joskus vietiin Ruotsiin.

Ylimalkaan Kustaa Vaasan hallitus, vaikkei hän aina osannut valita kaikkein soveliaimpia keinoja, kohotti suuresti kaupan ja teollisuuden tilaa maassa. Samaten merenkulku virkosi aivan uuteen eloon. V. 1559 oli koko valtakunnassa yhteensä 62 laivaa ulkomaan kauppaa varten, paitsi 32 pienempää alusta, jotka purjehtivat vain Inkerinmaan rannoille.

11. Maanviljelys ja talonpoikainen kansa Kustaa Vaasan aikana.

Suuren huolen piti Kustaa Vaasa myös maanviljelyksen edistymisestä. Hänen keinonsa tässä asiassa, vaikka ne olivatkin viisaammat ja enemmän tarkoituksenmukaiset kuin kaupan alalla, olivat kuitenkin sangen väkivaltaisia. Hän määräsi, miten talonpoikien tuli hoitaa talouttansa (esim. että heidän piti välttämättömästi pitää sekä lehmiä että lampaista ja vuohia); muuten heitä oli *rangaistava*. Eikä tämä ollutkaan mikään tyhjä uhkaus vain. Se talonpoika, jonka talous ei ollut täydessä kunnossa, *ajettiin pois* maaltansa ja toinen asukas pantiin sijaan. Kustaa Vaasalla oli näet se mielipide, että muka kaikki maa, mikä ei ollut aatelisten rälssimaata, olisi kruunun omaa. Talonpojat olivat muka vaan kruunun lampuoteja, jotka veroa vastaan saivat viljellä maataan. Jolleivät he sitä kelvollisesti tehneet, piti heille meneteltämän samoin kuin aatelmiehet tekivät yksityisille alustalaisilleen. Vasta Kustaan toisen pojan, Juhanan, hallitessa alettiin antaa lupaa verotalojen perinnöksi ostoon.

Tämän luullun omistusoikeutensa nojalla kuningas myös, kun hän hallituksensa lopulla tahtoi perustaa omilla palvelijoillaan hoidettavia kruunun *karjataloja*, otti itsevaltaisesti siihen tarpeeseen ne talot, mitkä hänestä näyttivät soveliaimmilta. Entisille omistajille hän antoi toista maata, mikä otettiin sellaisista taloista, jossa muka oli "liikaa". Joskus vaan, jos karkoitettut olivat vanhoja, kykenemättömiä, maksettiin heille muutamia markkoja kruunun varoista. Alkuperäisesti oli Kustaan aikomus perustaa yksi tällöinen karjatalo kuhunkin pitäjään. Niissä hän tahtoi oikein suurena määränä pitää kaikellaista karjaa ynnä hevosia. Jokaisessa talossa oli täten elätettävä pieni sotamiesparvi. Sillä tavoin toivoi kuningas saavansa suuremman armeijan rajojen suojaksi, rasittamatta silti alamaisiaan. Todenteolla ei tämä aikomus kuitenkaan näy tulleen tarkoin täytetyksi muualla Suomessa paitsi Savossa. Muissa maamme osissa näyttää karjataloja olleen sangen harvassa. Samalla lailla kuningas antoi voutiensä etsiä sopivia koskipaikkoja, mihin hän rakennutti myllyjä sekä suuria kalanpyydyksiä; sillä virratkin ja vedet olivat hänen mielestään kruunun omat.

Talojen poisotto ei muuten ollut ainoa väkivaltaisuus, mikä talonpoikaiselle kansalle tapahtui kuninkaan toimesta. Yhä vaan hän myös kirjoitteli voudeilleen ja käski heidän toimittaa hänelle työväkeä Suomesta Ruotsissa tehtäviä kruunun töitä varten. Jollei tätä työväkeä hyvällä saatu lähtemään, niin otettiin ne väkisin ja vietiin sotavoimalla. Rikkaammat ja taitavammat kuitenkin, niin kuningas usein valittaa, pääsivät tavallisesti sillä, että he lahjoivat voutin. Erittäinkin tuotti Kustaa itselleen salvomiehiä Suomesta. Käskipä kerran Savosta kaivonkatsojia, jotka osasivat hyvää vettä löytää. Toisen kerran taas hän halusi samasta maakunnasta saada "lääkäritaitoon" pystyviä talonpoikia. Nähtävästi oli Savon loitsijaukkojen maine hänen korviinsa asti joutunut.

Mutta jos Kustaa Vaasan koura usein oli kova ottamaan, niin olipa se myös hätäaikoina taas aulis apuun. Katovuosia sattui silloinkin sangen usein. Etenkin oli 1550-luvun edellinen puolisko onneton.[7] Nälkävuodesta 1551 piispa Agricola on Jeremias profeetan kirjan reunaan pannut hirvittävän kuvauksen. Petäjän kuoret, vehka ynnä oljet ja akanat olivat yleisenä ruokana; haavankuoret olivat leipänä ja viidan lehdet kaalina. Maanteiden vieristä löydettiin kuolleita ihmisiä, kaikellaista tieltä noukittua likaa suussa. Samaten valittaa hän muutamassa ruotsinkielisessä kirjeessään: *Suomen* ennen olleen *suotuisan* maan (*Finland* var ett *fijnt* land), vaan nyt ei enää antavan mitään viljaa. Tällöisinä aikoina kuningas koki auttaa puutetta niin paljon kuin voi. Hän kehoitti aateliaisia sekä porvareita, kellä oli säästössä viljaa, myömään sitä kohtuulliseen hintaan. Kruununkin varoista hän antoi tarvitseville, ei kuitenkaan lahjaksi, vaan rahasta tai nahoista ynnä muista tavaroista, taikka myös lainaksi. Erittäinkin hän piti huolta hyvien kylvösiementen hankkimisesta; ne olivat toimitettavat Pohjanmaalta tai Norjasta, koska etelästä tulevat siemenet eivät Suomessa aina kypsy.

Ylimalkaan oli tähän aikaan vielä maanviljelys meidän maassamme sangen huonolla kannalla.

Tavallisinakin vuosina pidettiin erinomaisena Jumalan armona, jos yhdestä kylvetystä tynnyristä saatiin kolme tynnyriä satoa. Tämä kuitenkin koski ainoastaan varsinaista peltomaata, jota luultavasti pidettiin huonosti lannoitettuna. Kasket sitä vastoin antoivat tavallisesti paljon parempia tuloksia kuin nykyään, koska siksi kaadettava metsä, asukasten harvalukuisuuden vuoksi, kerkesi kasvaa suuremmaksi. Paitsi yleisesti viljeltyä ruista, ohraa ja kauraa mainitaan tähän aikaan myös vehnää Turun puolella ja tattaria Savossa. Papujakin viljeltiin yleisesti; herneitä eli riistoja vähemmän. Etelä-Suomessa viljeltiin vielä pellavaa, hampua sekä humalaa, joista viimeksimainituista osattiin tehdä hyvää olutta.

Maanviljelijän sivuelatuskeinoista oli tervan- sekä sysienpoltto silloin sangen tärkeä. Kalastus antoi myös sekä kotona syötävää että muualle myötävää. Niinikään oli metsästys vielä sangen tuottava. Tuhansittain jäniksiä, teeriä sekä pyitä tuotiin vuosittain Savonlinnaan veroksi; Porvoonkin läänistä sai kruunu metsoja sekä teeriä sadottain. Hirviä tapettiin joka vuosi Satakunnassa ja Pohjanmaalla niin paljon, että niitä verotavaroiden joukossa luetellaan. Kuitenkin alkoi levenevä viljely jo vähän supistaa metsänsaalista. Savossa metsännahka-vero tästä syystä muutettiin muiksi aineiksi. Kuuluipa myös valitus, että hirvet tässä samassa maakunnassa jo olivat melkein hävinneet.

12. Suomen sydänmaiden asutus.

Tärkein Kustaa Vaasan toimenpide Suomen maanviljelyksen edistämiseksi ei muuten ollutkaan viljelystavan parantaminen, vaan viljelysmaitten laajentaminen. Piispa Maunu Tavastin ajoista saakka, jolloin matkustaja Mikkelin ja Sysmän välillä ei vielä tavannut yhtään ihmisasuntoa, oli tosin kansa paljon karttunut ja levinnyt. Siitä huolimatta olivat pääasiallisesti vain rantamaat asuttuja. Niillä seuduin oli jo asukkaita sangen tiheässä. Etelä-Savossakin kuuluu olleen 1200-1300 talonpoikaa pitäjässä. Joka paikassa, Kustaa Vaasan omien sanojen mukaan, oli vielä suomalaisten vanha asumistapa vallalla. Suvut, vaikka kuinkakin suuriksi sikiytyivät, pysyivät hajoamatta yksillä tiloilla. Sisämaa, pohjoinen Savo ja Häme ynnä Satakunnan sekä Pohjanmaan takamaat olivat yhä vielä aivan autioina "erämaina", sen ajan puheenpartta käyttäen. Ainoastaan joitakuuta jäljellejääneitä lappalaisperheitä asuskeli niissä vuoden umpeensa. Siitäpä erämaat olivatkin saaneet nimityksen *Lapit*. Maakuntien etelä- ja rantapuolella asuvilla suomalaisilla talonpojilla oli tapana ainoastaan erä retkillään (metsästys- ja kalastusretkillä) käydä niissä. Kohta Pietarin päivän jälkeen läksi kylistä aina suuri osa "joutselle tulleita" miehiä erämaihin. Työnsä tehtyään he palasivat asutopaikoilleen, kätkien erämaahan saaliinsa, jotka sitten rekikelillä noudettiin.

Vaikka nuo takasalot olivat laajoja, niin eivätpä ne kuitenkaan antaneet sovun sijaa ihmisten liialliselle ahneudelle. Vanhastaan oli riitaa Hämeen ja Satakunnan asukkailla savolaisten kanssa, jotka kävivät oman maakuntansa rajojen ulkopuolella naapuriensakin pyyntikankailla. Samallaisia riitoja oli myös Pohjan-Kyrön hämäläisten ja rantamaan ruotsalaisten välillä. Poltto, ryöstö ja murha olivat vanhempina aikoina olleet aivan tavallisia näiden naapurusten välillä; sen näemme Kaarle Knuutinpojan aikuisista rajatuomioista. Nämät riidat, jotka alkuperäisesti myös olivat olleet eri heimokuntien ja kansallisuuksien taistelua, eivät olleet vielääkään peräti asettuneet. Tuli niistä valituksia viimein Kustaa kuninkaankin korviin. Sepä nyt veti hänen huomionsa noille kaukaisille saloille. Hän katsoi parhaaksi muuttaa nuo erämaat viljamaiksi. Sillä tarkoituksella hän lähetti v. 1550 kehoituksen kaikkiin Suomen maakuntiin, että liiat asukkaat kustakin talosta lähtisivät sinne uusia taloja itsellensä raivaamaan.

Savolaiset eivät tämmöistä käskyä tarvitsekaan. Heissä näkyy vanha vilkas ja uskalias karjalaisuus olleen vielä vireillä. Alinomaiset rajamelskeet ylläpitivät tätä henkeä, eikä ollut koko Savossa yhtään aatelisherraa, joka sorrollansa olisi masentanut kansan rohkeutta. He olivat jo edellisellä vuosikymmenellä omin päin ruvenneet levittämään asuntojaan pohjoiseenpäin. Alussa kuninkaan voudit typeryydessään olivat sakoittaneet heitä muka luvattomasta viljelyksestä. Mutta toimielias *Kustaa Fincke*,[8] v. 1547 tultuaan Savonlinnan isännäksi, rupesi uudisasutusta edistämään. Että Savon miesten muuttointo kuninkaan kehoituksesta vielä enemmän kiihtyi, on helposti arvattava. V. 1552 oli jo Pohjois-Savossa niin paljon asukkaita, että siitä saatettiin tehdä erityinen kirkkokunta, nimeltä *Tavisalmi*. Siihen kuuluivat nykyiset Leppävirtain, Kuopion, Maaningan, Pielaveden, Iisalmen sekä Nilsiän pitäjät.

Tämä Savon miesten uutteruus ja uskaliaisuus sai pian suuren, arvaamattoman palkinnon. Muut maakunnat eivät olleet yhtä kerkeästi täyttäneet kuninkaan käskyä. Pohjanmaan rannikkoruotsalaisia oli kyllä alkanut asettua Maanselän kupeille asti, vaan heidän asutuksensa kävi hitaasti. Hämäläiset puolestaan olivat, kuninkaan käskystä huolimatta, jättäneet asian aivan "entiselleen". Silloinpa Kustaa jo v. 1551 laittoi Savon miehille sanan, että saisivat Pohjois-Hämeenkin ottaa omaksensa. Sinnepä heitä rupesikin kilpaa virtaamaan vanhastaan tutuille riitamaille. Tällä tavoin syntyi *Rautalammin* pitäjä, mistä myöhemmin Laukkaat, Viitasaaret ja Saarijärvet ovat lohjenneet. Ulottuipa se Satakunnan koilliskulmankin yli, missä nykyiset Keuruun ja Ruoveden pitäjät ovat enimmänsä osan asukkaitansa

saaneet Savosta. Samaten antoi Kustaa savolaisille myös luvan lähteä Pohjanmaan eli Korsholman läänin takamaille, jotta nekin pikemmin täytyisivät. Siellä tuli *Lappajärven* seutu Savon uudisasukasten pääpesäksi; ennen sinne siirtyneet ruotsalaiset sulautuivat heihin, jättäen ainoastaan joukon ruotsalaisia sanoja paikkakunnan murteeseen. Levisipä muutamia savolaisparvia sieltä Kauhajoelle, jopa yli Pohjanmaan rajan sille puolen Satakuntaa, Normarkkuun asti, likelle Kokemäenjoen suuta.

Toiset suuret savolaisparvet taas muuttivat Oulunjärven seuduille. Tästä asutuksesta on meillä laveimmat tiedot, niin että voimme kuvailla mielessämme, miten se ylimalkaan kävi. Ensi vuonna uudisasukkaat hakkasivat kaskensa valmiiksi ja asuivat majoissa, elättäen itseänsä kaloilla sekä metsän saaliilla. Toisena vuonna jo leipääkin saatiin; silloin myös rakennettiin varsinainen asuintalo. Ensimmäiset kolme vuotta olivat uudisasukkaat vapautetut kaikista veroista. Näitä kun sitten ensikerta otettiin, oli jo talojen luku täällä 131, ja v. 1560 lohkaistiin *Oulunjärvi* (nykyinen Paltamo, Sotkamo ja Hyrynsalmi kappeleineen) eri kirkkokunnaksi Limingasta, mihin se alussa luettiin.

Tämä viimemainittu oli tärkein kaikista savolaisten valloituksista; sillä se ei ainoastaan vallannut viljelykselle uutta alaa, vaan myös vakuutti Suomenmaan rajat. Tähän asti oli näet yhä vielä Ruotsin ja Venäjän raja Pohjan perillä ollut sangen epätietoinen ja riidanalainen. Olipa jo näille samoille Oulunjärven seuduille alkanut asettua venäjänkarjalaisia. Mutta Savon miesten väekäs tulo ratkaisi nyt asian. Venäjän puolelta tulleet asukkaat taisivat joko paeta pois tai sulautua yhteen, ja tuo avara kulma oli iäksi päiväksi liitetty meidän maahamme.

Aivan rauhassa ei tämä valloitus saanut kuitenkaan tapahtua. Venäjän puolelta tehtiin partioretkiä Oulunjärven uusia asukkaita vastaan. Sentähden kuningas lähettikin sinne parven sotamiehiä heille suojaksi. Sentähden hän myös rakennutti Oulunjärveen kolme pientä alusta, joiden piti estää venäläisten kulkua vesiä myöten ainoalla silloin olevalla tiellä. Mutta olipa uudisasukkailla paitsi näitä vielä toisetkin viholliset. Perä-Pohjan rannikkolaiset näet kävivät alussa myös heitä ahdistamassa, kun eivät tahtoneet suoda heille vanhoja kalastuspaikkojaan. Samasta syystä tappelivat myös Lappajärvellä tulokkaat rannikkomaan ruotsalaisten kanssa. Vimmatuimmat kaikista olivat kuitenkin hämäläiset. Liian myöhään havaittuaan, että heidän olisi pitänyt totella kuninkaan kehoitusta, he riensivät miehissä erämaalleen omistusoikeuttansa puolustamaan. He ryöstivät ja polttivat monta uudistaloa sekä savolaisilta että myös rannikoruotsalaisilta ja tappoivat asukkaat. Kauan aikaa kesti, ennenkuin he tyytyivät siihen, mikä ei enää ollut autettavissa. Vielä v. 1582 täytyi silloisen kuninkaan Juhana III:n antaa rautalampelaisille suojeluskirja.

Lappalaisparat menettivät taas erämaiden asutuksen kautta avaran alan ja heidät ajettiin Pohjan tuntureille. Heillä ei siis olisi syytä kiittää Kustaa Vaasan hallitusta, jollei sama kuningas v. 1554 myös olisi vapauttanut heitä pirkkalaisten orjuudesta. He tulivat nyt kuninkaan voutien hallittaviksi niinkuin muutkin alamaiset.[9]

13. Ruotsin ja Venäjän väli Kustaa Vaasan hallituksen alkupuolella.

Suomen kansa, niinkuin näimme, oli rauhallisena pysynyt kaikkien kapinoiden aikana, jotka Kustaa Vaasan hallituksen alkupuolta häiritsivät. Eivätkä ulkovihollisetkaan sinä aikana ahdistaneet siltä kulmalta. Suureksi helpoitukseksi sai siis Kustaa vaikeimpana aikanaan käyttää kaikki voimansa valtakunnan läntisellä ja eteläisellä puolella. Huolellisesti olikin viisas kuningas alusta alkaen koettanut lujittaa sovintoa venäläisten kanssa. Kohta, kun Suomi oli tanskalaisista vapautettu, hän lähetti Knuutti Kurjen, Björn Klaunpojan ynnä Turun kanungin Johanneksen Novgorodiin. Siellä he tämän kaupungin maaherran kanssa uudistivat Svante Sturen aikana 60:ksi vuodeksi solmitun rauhan. Seuraavana vuonna piti taas Venäjältä tulla lähettiläitä Tukholmaan tätä rauhaa puolestansa vahvistamaan. Mutta heitä ei näkynyt, ei kuulunut. Silloin Kustaa v. 1527 lähetti Eerikki Flemingin itse suuriruhtinaan luokse peläten, että kenties Novgorodin maaherra ei ollutkaan toimittanut edellistä rauhantarjousta perille. Moskovassa tuli nyt vakinainen sovinto toimeen vanhoilla ehdoilla: kauppa molemmin puolin piti olla esteetön, rajalaisten ryöstöretket rangaistavat ja korvattavat ynnä viimeiseksi raja tarkemmin käytämän vasta määrättävällä ajalla. Silloisen suuriruhtinaan Vasili IV Iivananpojan kuoltua lähetti Kustaa taas v. 1537 miehiänsä uudistamaan sovintoa uudenkin hallitsijan Iivana IV:n kanssa. Silloin päätettiin, että rajankäynti oli tehtävä kymmenen vuoden perästä.

Vaikka tällä tavoin molemmat valtakunnat yhä lujensivat keskinäistä sopuansa, ei sillä kuitenkaan saatu täydellistä rajarauhaa aikaan. Pientä sissisotaa kesti melkein lakkaamatta rajalaisten välillä. Enimmiten tämä sota oli vain kummankinpuolisten talonpoikien keskinäistä ryöstelemistä. Mutta usein rajalinnojen isännätkin tulivat siihen osallisiksi siten, että he ottivat veronsa saaliista ja jättivät pahanteon rankaisematta. Tapahtuipa myös, eikä niinkään harvoin, että juuri nuo kuninkaan tai suuriruhtinaan käskyläiset, joiden virkana oli estää rajameteleitä, vartavasten itse palkkasivat ja

lähettivät väkeä rajan yli hevosia tai muuta tavaraa varastamaan. Varsinkin oli tämä vanhan sissipäällikön *Niilo Grabben* tapana, joka 1540-luvun alkuvuosina hallitsi Viipurin lääniä. Kuninkaan täytyi useammat kerrat lähettää hänelle kovat nuhteet siitä. Huomattavaa on kuitenkin, ettei Kustaa niin kovin itse tekoa nuhdellut, vaan paljota enemmän sitä seikkaa, ettei kruunulle mitään osaa saaliista annettu. Kirkot Viipurin läänissä, valitti hän, ovat täynnä ryöstettyä tavaraa, enkä vielä ole siitä nähnyt ainoatakaan äyriä. Ahneus, Kustaa Vaasan perisynti, villitsi hänen viisautensa; myös oli nyt, kun asiat lännen puolella olivat vakaantuneet, hänen pelkonsa venäläisten suhteen vähentynyt. Täytyipä kuitenkin, kun venäläisten valitukset yhä enenivät ja he jo rupesivat julkisotaa uhkaamaan, viimein tehdä jotain heidän lepytykseksensä. Grabbe pantiin pois viralta ja uudelle linnanisännälle, *Maunu Niilonpojalle*, Ahtisten herralle, annettiin käsky menetellä varovaisemmin. Kokonaan ei kuningas nytkään kieltänyt kostamasta venäläisten ryöstöjä. Piti vain järjestää siten, kuin kaikki olisi yksistään ollut talonpoikien tekoa, ilman linnanisännän tietoa ja lupaa. Jos venäläiset nostivat sen johdosta kanteita, niin oli vietävä joitakuita miehiä, jotka muusta syystä jo olivat hengiltä tuomitut, rajalle ja mestattava valittajain nähden! Arvattavasti olivat myös venäläisten käskyt ja toimet yhtä totiset.

Kummin puolin oli tällä tavoin viha yhä kiihtymässä ja julkisota lähenemässä. Useissa kirjeissään Kustaa Vaasa nyt ilmoitti haluavansa käydä Venäjän kimppuun, jos vaan voisi olla varma rauhasta Ruotsin vallan muilla rajoilla. Iivana puolestaan, joka v. 1547 oli omistanut itselleen *tsaarín* arvonimen ja perustanut pienen armeijan säännöllisiin sotatemppeihin harjoitettuja pyssymiehiä (strelitsit), mietti valtansa laajennusta kaikille haaroille. V. 1547 hän itse tuli Novgorodiin ja alkoi koota sotavoimiansa sinne. Suuresti pelättiin Suomessa hänen tulevan miekalla rajaa raivaamaan. Kaikki varustuslaitokset olivat maassamme pitkällisen rauhan aikana joutuneet aivan rappiolle. Viipurissa oli vain yksi *ainoa* taitava tykkimies, sekin jo vanha ukko. Kaupungin muurit olivat monin paikoin hajallaan. Kiiruun tähden, kun ei luultu ennätettävän rakentaa niitä täyteen kuntoon kivistä, tukittiin aukot edes puisilla salvoksilla, jotka täytettiin hiekalla.

Hyväksi onneksi vaara kuitenkin tällä kertaa jälleen hälveni. Tatarilaiset tekivät ankaran hyökkäyksen Venäjälle, jopa polttivat itse Moskovan Kremlin linnoineen. Tsaarin täytyi viedä kaikki voimansa heitä vastaan.

14. Venäläisten ensimmäiset retket Suomeen.

Kauan aikaa ei Suomi sentään saanutkaan olla rauhassa. Niinkuin ukkospilvi oli sota ollut pois siirtyvinänsä, vaan palasi pian kahta sakeampana, mustempana. Iivana lopetti voitollisesti sodan tatarilaisia vastaan ja hajoitti peräti heidän valtakuntansa Volgan rannoilla. V. 1552 joutui Kasan, v. 1554 Astrakan venäläisten haltuun. Nyt taisi siis tsaari täysin turvin kääntää kaiken voimansa länteen päin.

Riidat Suomen rajalla olivat sillä välillä yhä pahenneet. Länsipuolella Raja- ja Sääjoen lähteitä oli Hantolan (nykyisen Kivennavan) pitäjässä yhdeksän peninkulmaa pitkä ja viisi leveä maakaistale, jota venäläiset tahtoivat itselleen anastaa, vaikka se vanhojen rajakirjojen mukaan oli Ruotsin puolella. Kerran olivat he jo hävittäneet tämän "*Riitamaan*", niinkuin kansa sitä kutsui, aivan autioksi. Vaan Kustaa oli v. 1553 asuttanut sen uudelleen, luvaten kolmivuotisen verovapauden sinne siirtyville. Seuraavana vuonna venäläiset taas hävittivät nämät uudisasunnot ja veivät viljan kaskista. Suomen puolelta nyt tehtiin suuri kostoretki Inkerinmaalle, poltettiin monta kylää ja tapettiin muutamia tsaarin sotamiehiäkin. Surmattiinpa yksi heistä siihen aikaan joskus käytännössä olevalla hirveällä keinolla, että vihollinen pistettiin seipään nenään. Niinikään kiihtyivät rajametelit muuallakin pitkin koko rajaa perimmäiseen Pohjan porukkaan asti.

Vuosi 1555 jo kohta alkajaistuomisikseen toi suomalaisille vielä ankarampia uhkauksia. Tammik. 2 p. ilmaantui Viipurin edustalle kokonainen venäläisarmeija, 8,000 miestä luvultaan. Kolme päivää siellä seisottuansa he yrittivät Salakkalahden yli rynnätä linnaa vastaan. Mutta jää, joka siinä virtapaikassa aina on heikko, petti ryntääjien jalkojen alla, ja suuri joukko hukkuu. Tähteet kiirehtivät omalle maallensa takaisin.

Kevättalvellapa vielä suurempi armeija, 30,000 miestä, marssi neljässä joukossa rajan yli. Pääosasto, 12,000, itse ylipäällikkö *Iivana Bibikovin* johdolla, marssi Hantolan[10] äskenrakennettua rajavarustusta vastaan. Mutta sen isäntä, *Juhana Maununpoika*, ei säikähtänyt vihollisen lukua, vaikka hänellä oli ainoastaan kolme lippukuntaa sotamiehiä ja 400 talonpoikaa. Venäläisillä ei näet ollut yhtään säännöllistä sotaväkeä mukanaan, kaikki olivat vain talonpoikaista nostoväkeä. Juhana Maununpoika ei pysynyt linnassakaan heidän rynnäköönsä odottaakseen. Hän riensi rohkeasti heitä vastaan. Molemmat sotarinnat kun olivat nuolen ampuman päässä toisistaan, seisahdutettiin. Bibikov

otti tuopillisen viinaa, joi sen suomalaisen päällikön terveiksi, ja viskasi sitten astian maahan. Juhana Maununpoika puolestaan vastasi laukaisemalla pari pientä tykkiä. Se tervehdys oli niin tulinen, että 300 vihollista sai iäksi päiväksi tarpeensa; itse päällikkökin oli kaatuneiden joukossa. Tästä säikähtyneenä pakenivat venäläiset, kunnes saivat toisen, eri haaralta tulevan osastonsa avuksi. Mutta Juhana Maununpoika löi heidät taaskin hajalleen; niinpä vielä kolmannenkin kerran. Näistä tappeluista, jotka taisteltiin maaliskuun 9 p:nä *Valkjärvellä* ja 11 p:nä *Kivennavan* edustalla, saivat Suomen miehet saaliikseen 29 lippua, aseita 2,000:lle miehelle, 500 ratsua ynnä kaikki vihollisten muonavarat. Seurasivatpa vielä rajankin yli pakenevien jälkeen ja kokivat polttaen ja murhaten maksaa velkaa niin paljon kuin mahdollista. Suurempi vahinko kuitenkin jäi Suomen puolelle. Sillä paitsi hävityksiä Viipurin seuduilla, suitsusi myös suuri osa Oulunjärven uudistaloista kekäleinä, ja olipa yksi venäläinen parvikunta käynyt aina lijoella asti kalamiehiä tappamassa.

15. Jaakko Baggen retki Pähkinälinnaa vastaan.

Sota kun näin yhä kiivaammin alkoi leimuta, Kustaa kuningas katsoi tarpeelliseksi itse tulla asioita likemmältä katselemaan. Hän saapui Suomeen elokuussa 1555, tuoden kanssaan niin paljon sotaväkeä kuin vain oli saanut kokoon. Varova ukko olisi mielemmän yhä vielä koettanut sovituskanoja. Mutta Puolan kuningas Sigismund ynnä Liivin ritariston maamestari yllyttivät häntä, luvaten liittoa ja apua. Yllyttipä häntä myös hänen nuorempi poikansa *Juhana*, joka oli hänen matkassansa ja jonka mieli paloi sotakunniaa. Yllyttivätpä viimein niinkään Viipuriin kokoontuneet suomalaiset ja ruotsalaiset aatelisherrat. Heidän tietojensa mukaan kuului rajalta sangen ilahuttavia seikkoja. Tsaari muka oli kuollut ja Venäjällä yleinen kapina. Itsellään he vakuuttivat olevan 20,000 miestä koolla, huoveja sekä talonpoikia. Nyt oli tilaisuus, jos milloin, valloittaa Inkerinmaa Ruotsin kruunulle.

Nämät yllytykset ja vakuutukset tekivät lopun kuninkaan epäilyksestä. Viipurissa oleva sotavoima sai käskyn marssia Inkerinmaalle. Ylipäälliköksi asetettiin ruotsalainen *Jaakko Bagge*; hänen johdollansa komensivat suomalaiset *Henrik Horn*, *Niilo Boije* ja *Klaus Horn* kukin osastoansa. Itse asiassa ei heillä ollut enempää kuin 4,000 tammöiseen retkeen kelpaavata miestä; mutta hyvällä uskalluksella lähdettiin kuitenkin liikkeelle. Ratsuväki ynnä enin osa jalkaväkeä kulki maata myöten. Laivasto kiersi meren rannikkoa Nevajoen suulle. Siihen isot alukset seisahtuivat; mutta joukko saaristojaaloja, kussakin kolme kanuunaa ynnä 10-12 paria soutu miehiä, jatkoi matkaa jokea ylöspäin ja yhtyi maaväkeen Pähkinälinnan edustalla. Tällä oli ollut vaivalloinen retki tullessaan. Kuusikymmentä pajaria alustalaisineen oli hyökännyt heitä vastaan; ne oli täytynyt hajalle lyödä. Pahempi vastus vielä oli ollut siitä, kun venäläiset tapansa mukaan olivat vieneet pois kaikki ruoka-aineet ja polttaneet talot pitkin tietä, niin ettei tulijoilla ollut muonaa eikä suojaa saatavana. Itsekin olivat meidän miehet tehneet hävityksen vielä täydellisemmäksi, olivatpa kirkotkin saastuttaneet ja pyhäinkuvat rikkoneet.

Syysk. 15 p. alkoi Pähkinälinnan piiritys. Mutta se ei näyttänytkään menestyvän toivon mukaan. Rannassa ei ollut yhtään paikkaa, mihin olisi sopinut asettaa tykit. Joessa kyllä oli saari likempänä linnan muureja; mutta se taas oli niin linnalaisten tulen alla, ettei siihen voitu patteria rakentaa. Pähkinälinnan isäntä, *Pietari Golovin*, oli urhokas ja taitava mies, joka osasi hyvin käyttää kaikki vahvan asemansa edut. Kahdentoistapäiväisen piirityksen perästä päätettiin parhaaksi lähteä kotimatalle. Mutta eipä sekään nyt ollut aivan helppo työ. Piiritettyjen avuksi saapui paraikaa 40,000:n miehinen armeija ruhtinas *Nogtevin* ja hovimarsalkki *Sheremetjevin* johdolla. He olivat alkaneet tappaa pääjoukosta eteneviä muonanhakijoita, jotta ruuasta tuli puute. Vähälläpä oli koko Nevajokeen saapunut ruotsalainen tykkivenheistö mennä hukkaan. Kova myrsky näet ajoi sen Nevan pohjoispuoliselle rannalle aivan linnan muurien alle. Venäläiset kohta karkasivat ulos sitä valloittamaan. Mutta Bagge kuljetutti kiireesti tykit rantaan, missä he vakavammalta perustukselta saattoivat ampua, ja paukutti niillä niin ankarasti, että ryntääjien täytyi tyhjin toimin palata. Tämän jälkeen johdatti Bagge kohta aluksensa joen suuhun pitkin matkaa yhä tapellen rantaa myöten seuraavien venäläisten kanssa. Kehuivatpa nämät saaneensa häneltä jaalan, jossa oli neljä tykkiä ja 150 miestä. Samaten täytyi palaavan maaväenkin yhä taistella takaa-ajavien vihollisten kanssa. Kuuden peninkulman päässä Pähkinälinnasta saavutti heidät itse venäläinen pääarmeija, mutta se torjuttiin takaisin.

Baggen joukkojen saapuessa Viipuriin oli itse Kustaa kuningaskin siellä heitä vastassa. Hädissään venäläisten uhkaavasta kostosta tämä nyt kirjoitti kirjeen Novgorodiin, lykäten koko Inkerin retken syyn Baggen hartioille, joka muka oli sen omin luvun tehnyt. Jos niin on, tuli sieltä vastaus, niin lähetä Bagge, Viipurin linnan isäntä, Maunu Niilonpoika ynnä muut syylliset päälliköt rajalle, tsaarin väen nähden mestattaviksi. Tammöiseen ehtoon ei tietysti ollut suostumista. Ei ollut siis muu tarjona kuin kaikin voimin varustautua vastarintaan. Säännöllistä sotaväkeä oli nyt 6,000 jalkamiestä ja 6 lippukuntaa ratsumiehiä Viipurissa. Näiden lisäksi tuotiin nostoväkeä. Arpakapula kulki kylästä kylään ja käski aseihin Viipurin ja Savonlinnan lääneistä joka miehen; Hämeestä ja Uudeltamaalta piti tulla

joka neljännen, Satakunnasta ja Varsinais-Suomesta joka viidennen miehen.[11] Olipa myös Ruotsin puolelta nostoväkeä hankkeissa. Aateliston, voutien sekä pappien piti varustaa miehensä pyssyillä ja hevosilla. Talonpojat tulivat jalkasin, puolet varustettuna suksilla ja jousilla, toiset puolet keihäillä. Koska heillä ei ollut rautapaitoja, käskettiin heidän tuoda mukanaan laudoista kyhättyjä kilpiä. Hevosmiesten päälliköiksi pantiin ruotsalaiset herrat *Lejonhufvud ja Grip*; Bagge ja Klaus Horn taas saivat jalkaväen komennettavaksensa. Ankarasti kielsi kuningas, etteivät he saisi enää tehdä päällekkarkausta. Heidän piti tyytyä oman maan suojelemiseen. Kaikille teille oli murroksia kaadettava vihollisen esteeksi; sen keinon oli Kustaa oppinut kapinoivilta Smoolannin talonpojiltaan. Näin kaikki järjestettyänsä kuningas palasi jälleen Turkuun.

16. Venäläisten toinen käynti Viipurin edustalla.

Ennenkuin tämä nostoväki kerkesikään tulla koolle, venäläiset tulivat jo tammik. 12 p. 1556 äärettömin joukoin rajan yli. Erään vangiksi joutuneen pajarin tiedon mukaan heitä oli nyt 50,000 miestä, ja niissä 2,000 tsaarin uusia strelitsejä eli pyssymiehiä. Olipa vielä 2,000 tatarilaistakin, joita johti Astrakanin entisen hallitsijan (khaanin) poika *Kaibula*. Koko armeijan ylipäälliköiksi nimitettiin itse Novgorodin maaherra *Dimitri Paletskoi* ynnä Moskovasta tullut ruhtinas *Pietari Shtenjatev*. Yksi osa venäläisiä tuli Käkisalmen, toinen Inkerin puolelta.

Tämmöistä ylivoimaa vastaan ei Kivennavan pieni varustus olisi mitään kestänyt. Sentähden vouti sen itse poltti ja pakeni joukkoinensa Viipuriin. Matkalla heidät kuitenkin saavutettiin ja yksi osa tapettiin. Kivennavalla jäi 7 kanuunaa ynnä paljon muita kiireen tähden hyljättyjä aseita vihollisen saaliiksi.

Tammik. 21 p. lähenivät venäläiset Viipuria. Viiden virstan päässä kaupungista joutui ensinnä kulkeva ratsumiesparvi kahakkaan Viipurista ulos lähetettyjen tiedustelijoiden kanssa. Etujoukon molemmat päälliköt, Rostovski ja Pushkin, saivat tässä surmansa, ja heidän miehensä hajosivat. Mutta tulipa pian taas viipurilaisten vuoro paeta, kun suurempi venäläisjoukko kahden Sheremetjev-ruhtinaan johdolla saapui perille. Virstan matkan peräydyttyään he seisautuivat mäen kukkulalle, missä he toivoivat voivansa tehdä vastarintaa. Etupuolelta ei vihollinen pääsytäkään mäen kukkulalle, kun korkeaa kivikkoa oli kovin vaikea rynnätä ylös. Mutta he lähettivät yhden osaston takaa kiertämään, ja pakoittivat siten viipurilaiset vetäytymään muuriensa suojaan. Vasta tähän, kun jo kaupunginkin tykit alkoivat heihin ulottua, pysähtyivät takaa-ajajat.

Kolme päivää seisoivat nyt venäläiset Viipurin edustalla, ampuen tykeillään kaupunkia, joka ei kuitenkaan suuresti vahingoittunut. Tammikuun 23:n ja 24:n päivän välisenä yönä äkillinen säikähdys ajoi heidät karkuun. Luoteen puolelta oli näet kulku kaupunkiin yhä vielä auki, koska ei vihollinen ollut päässyt lahden yli sitäkin kulmaa saartamaan. Siltä puolelta tuotti mainittuna yönä linnaväki heinäkuormia latokartanosta kaupunkiin. Venäläisetpä, kun kuulivat rekien ratinaa ja hevoskavioiden kopinaa pitkältä sillalta, luulivat useampien tuhansien ratsumiesten saapuvan kaupungille avuksi. Päälliköt arvelivat nyt mahdottomaksi valloittaa kaupunkia ja veivät enimmänsä osan väkeänsä pois. Ainoastaan muutamia tuhansia jätettiin näön vuoksi autioon leiriin, etteivät Kustaan sotajoukot huomattuaan peräytymisen tulisi matkaa häiritsemään. Karanneen tatarilaisen kautta sai Bagge kuitenkin heti tiedon asiasta ja ryntäsi jo aamulla varhain kaupungista ulos. Leirin vartijat yrittivät vähän aikaa tehdä vastarintaa, vaan läksivät viimein pakoon. Heidä ajettiin vielä puolen peninkulman matkaa jälestä.

Sillä tavoin oli siis Viipuri nyt taas ikäänkuin ihmeen kautta pelastettu, samoin kuin 60 vuotta aikaisemmin Knuutti Possen aikana. Mutta rajaseudut, joiden läpi vihollinen oli kulkenut, olivat melkein autiona erämaana. Tullessaan ja mennessään olivat venäläiset tien varrella hävittäneet kaikki. Viipurin edustalla seisoessaan olivat he myös lähettäneet parvikuntia Vuoksen varrelle, jopa Saimaankin etelärannoille asti. Lavretsan pitäjässä (nähtävästi Lauritsalassa, Saimaan kanavan suussa) kertoo venäläinen aikakirja myös suuren joukon Ruotsin kuninkaan sotamiehiä tulleen tapetuksi. Asian laita oli sellainen, että huovit kuninkaan lähdettyä olivat ruvenneet ylellisesti juomaan ja tulleet niin huolettomiksi, että vihollinen äkkiarvaamatta pääsi heidän kimppuunsa. Ääretön joukko Viipurin läänin rajalaisia oli tässä sodassa saanut surmansa, sillä venäläiset ja varsinkin heidän kanssaan tulleet tatarilaiset eivät säästäneet vaimojen eikä lapsienkaan henkeä. Ääretön joukko oli myös viety vangiksi Venäjälle, missä heitä myötiin kymmenestä kopekasta miehet ja viidestätoista tytöt!

Kustaa kuningas, jota vanhoilla päivillään oli jo alkanut lapsettaa, säikähtyi tästä venäläisten retkestä aivan pahanpäiväisesti. Hän rupesi kiroilemaan niitä sotapäälliköitään, jotka perättömillä sanomillaan olivat houkutelleet häntä niin vaarallista sotaa aloittamaan. Jopa hän oman henkensäkin puolesta hädissään käski Ruotsista aluksia, joilla hän vaikkapa jäälohkareitten välitse pääsisi Ahvenanmeren yli. Pohjanmaalle hän lähetti taas sellaiset käskyt, että pitkin rantaa oli varustettava hevosia ja koottava

suojelusväkeä, jotta hän sitä tietä voisi pelastaa itsensä. Pelon aiheuttajana oli myös suuri pyrstötähti, joka tähän aikaan ilmestyi näkyviin. Se varmaan ennusti pahaa. Pahinta kuitenkin oli se, kun voudit vakuuttivat, että yhtä mahdotonta oli paeta kumpaa tietä hyvänsä. Vasta maaliskuun alussa sai kuningas kalliit luunsa korjatuiksi Ahvenanmaalle. Sillä välin olikin jo ensi pelko ennättänyt asettua, niin että Kustaa jonkun aikaa viipyi siellä, jopa myöhemmin vielä uskalsi palata Turkuunkin takaisin. Vasta heinäkuulla hän todella läksi Ruotsiin.

17. Rauhansovinto.

Tämmöisellä mielellä ollen kuningas tietysti hartaasti halusi rauhaa. Siihen olikin monta muuta tärkeämpää syytä. Puolasta ja Liivinmaalta ei kuulunutkaan luvattua apua; molemmat katsoivat edullisemmaksi antaa Kustaan yksinänsä taistella. Oman armeijankaan voimaan, vaikka se nyt oli kokonaan koolla, ei näkynyt olevan liioin luottamista. Ankarat puna- ja lavantaudit, jotka olivat aiheutuneet ahtaiden asuntojen ja huonon ruuan johdosta, vähensivät vähentämistään sen lukua.[12] Paljon myös karkasi nuoria sotureita, sekä suomalaisia että ruotsalaisia, jotka olivat kyllästyneet sodan vaivaihin. Tsaari Iivanakaan ei ollut vastahakoinen sovintoa tekemään. Äskeiset retket olivat saattaneet hänet siihen vakaumukseen, ettei Suomenmaa ollut aivan helposti anastettavissa. Paljoa helpompi ja monin verroin haluttavampi saalis kuin meidän kivikot ja kankaat oli hänelle tarjona Liivinmaalla, missä saksalaisten valta paraikaa oli hajoamaisillaan eripuraisuuden vuoksi. Kesäkuun 4 p. 1556 sovittiin siis sotalakosta *Alakylässä*, ja kohta sen jälkeen lähetettiin Turun kirkkoherra Knuutti Juhananpoika Moskovaan lähettäville esteetöntä kulkua anomaan.

Passikirjan sieltä saatuansa lähtivät sitten lähettiläät uuden vuoden aikana 1557 liikkeelle. Arvokkaimmat henkilöt matkajoukossa olivat *Sten Lejonhufvud* ja Upsalan arkkipiispa *Lauri Pietarinpoika* Ruotsista ynnä Turun piispa *Agricola*. Rajalla otti heitä venäläinen pajari vastaan, joka siitä saattoi heidät eteenpäin. Ylimalkaan kohdeltiin heitä joka paikassa sangen hyvin. Sattuipa kuitenkin Novgorodissa eräs paha seikka, johon yksi heidän palvelijoistaan oli käytöksellään antanut syytä. Hän oli näet pilkoillaan kärventänyt majatalossa olevan pyhänkuvan kuumulle. Siitä kun kaupunkiin levisi tieto, kansa vimmastuksissaan tarttui aseisiin ja ympäröitsi talon. Yksitoista päivää pidettiin lähettiläät tällä tavoin piiritettyinä ja töin tuskin saatiin kansa viimein viihdytetyksi sillä, että syyllinen annettiin sen käsiin. Hän pantiin rautoihin ja vietiin pois; enempää ei hänestä ikänä ole saatu kuulla.

Helmikuun 1 p. lähenei viimein lähettiläiden joukko, 150:ssä reessä ajaen, satakirkkoisen Moskovan porttia. Siellä oli taas toinen pajari sadan sotamiehen kera vastassa. Tämä saattoi vieraat heille määrättyyn asuntoon. Hän piti myös huolen kaikista heidän tarpeistaan. Mutta muuten täällä olo tuntui melkein vankeudelta; sillä lähettiläät eivät saaneet kävellä kaupungilla eikä heidän seuraansa myös päässyt keitään muita paitsi muutamia tsaarin virkamiehiä. Kolmantena päivänä vietiin heidät itse tsaarin puheille, missä he saivat tuoda esiin lahjansa sekä ehtonsa. Edellisistä kallein oli kullattu hopeapikari, minkä kanteen tuntikello oli kiinnitetty. Novgorodin maaherralle ynnä muille korkeille herroille olivat he myös tuoneet kalliita majavan sekä mustanketun nahkoja; täytyipä tulkillekin ynnä palvelijoille lahjoittaa hopeapikareita tai maljoja. Nähtyänsä ja kuultuansa, mitä Kustaa kuningas oli lähettänyt, käski tsaari lähettiläät pöytänsä, missä he saivat syödä kultaisista astioista. Päivällisen jälkeen juolahti hänelle mieleen panna patriarkansa (Venäjän ylimmäinen pappi) ja Upsalan arkkipiispa taistelemaan uskonasioista. Tsaari tahtoi keskustelua pidettäväksi saksankielellä, jotta hän voisi sitä ymmärtää; mutta sitä kieltä ei patriarkka osannut. Sovittiin sentähden, että arkkipiispa puhuisi kreikkaa, ja että tulkki kääntäisi hänen lauseensa. Ruvettiin siis taistelemaan paastosta sekä pyhäinkuvien palveluksesta. Mutta ei aikaakaan, niin piispa Agricola purskahti kovaan nauruun. Kun syytä siihen tiedusteltiin, niin tulikin ilmi, ettei tulkki ymmärtänyt yhtään sanaa kreikankieltä. Sitä ei hän kuitenkaan ollut uskaltanut ilmoittaa, peläten että tsaari, joka oli tunnettu julmaluontoisuudestaan, hakkauttaisi häneltä pään poikki. Hädissään oli mies parka siis laskenut suustaan vain kaikkein hulluinta lorua, mitä sylki suuhun oli tuonut. Senpä oli Agricola ymmärtänyt, joka osasi sekä kreikat että venäjät. Tämän johdosta tsaari lakkautti taistelun ja ripusti arkkipiispalle raskaat kultavitjat kaulaan suosionsa osoitukseksi.

Sitten saatettiin lähettiläät jälleen majataloon takaisin, jonne tsaari lähetti heille simaa sekä muita juomia omissa astioissaan. Pajareja tuli myöhemmin hänen puolestaan vastaamaan tarjottuihin ehtoihin. Kustaa kuningas oli vaatinut, että hän vastedes saisi toimittaa asiansa suoraan itse tsaarin kanssa; se muka oli halventavaa hänen majesteetilleen, jos hänen pitäisi vain kääntyä läänin hallitsijan, Novgorodin maaherran puoleen. Mutta tätä vaatimusta ei tsaari ottanut korviinsa. Ruotsin kuninkaalle, vastasi hän röyhkeästi, ei ollut halventavaa, vaan päinvastoin suureksi kunniaksi, kun hän sai vaihtaa kirjeitä Novgorodin maaherrojen kanssa. Tiesikö hän, mitä sukuperää he olivat? He olivat aina Venäjän tai Liettuan suuriruhtinasten tai Kasanin khaanien sukua. Ja mitäpä teidän kuninkaanne oli? Hän oli

kyllä nyt kruunattu kuningas, vaan ei siitä ollut pitkä aika, kun hän vielä oli härkiä ajanut.[13] Tätä en tahdo sanoa hänelle solvaisuksi, vaan siksi, että hän malttaisi vähän mieltänsä. Ja jos teidän kuninkaanne ei tiedä, minkälainen kaupunki Novgorod on, niin tuntenevat meidän Pihkovat ja Ustjugit ja monta muuta Novgorodin alle kuuluvaa kaupunkia, joista jokainen jo on suurempi kuin teidän Tukholmanne.

Kieltävä oli vastaus toiseenkin Kustaan esittämään ehtoon. Tämä oli tahtonut, että kaikki vangit kummankin puolin vapautettaisiin. Mutta tsaari ei puolestaan siihen suostunut, vaikka hän kyllä vaati, että Kustaa laskisi vangitut venäläiset irti. Ruotsalaisethan rauhan olivat rikkoneet, sanoi hän, sentähden on kohtuullista, että he saavat siitä jonkun rangaistuksen. Lunastakoot vankinsa niiden omistajilta, jos nimittäin nämä tahtovat myödä niitä. Vaan jos joku vangeista jo on kreikanuskoon kastettu, niin pitää hänen pysyä Venäjällä.

Ainoa, mihin tsaari suostui, oli se, että rauha uudistettaisiin entisillä ehdoilla ja rajoilla neljäksikymmeneksi vuodeksi. Tähän vastaukseen sekä kahteenkymmeneen suomalaiseen tyttöön, jotka tsaari Kustaa kuninkaalle vastalahjaksi lähetti, saivat lähettiläät tyytyä. He läksivät maaliskuussa Novgorodiin, missä maaherra pani nimensä sekä sinettinsä rauhakirjan alle. Sitten saatatti hän lähettiläät hyvissä turvissa rajalle asti. Yksi heistä, piispa Agricola, ei kyennytkään paljoa kauemmaksi. Hän oli matkalla sairastunut ja kuoli Kyrönniemen kylään huhtik. 9 p. Hänen ruumiinsa haudattiin Viipurin silloiseen tuomiokirkkoon, joka nyt on jauhomakasiinina. Jonkun aikaa myöhemmin tuli Novgorodista lähettiläitä Tukholmaan, jotka juhlallisella ristin suutelemisella vahvistivat rauhan.

18. Vähäisen tavoista uskonpuhdistuksen aikakaudella.

Upsalan arkkipiispa Olaus Magnus antaa suuressa kertomuksessaan Pohjoismaista seuraavan todistuksen Suomen kansan luonteesta 16:nnen vuosisadan alkupuolella: "Kristinuskoon kääntyyttyään", sanoo hän, "on Suomen kansa oppinut hyviä tapoja; varsinkin ovat he erittäin vieraanvaraisia. Keskenään ovat suomalaiset hyvänsuopia, nöyriä ja hitaita vihaan. Vaan jos heitä kauan ärsyttää, niin yltyvät he viimein julmaan kostonhimoon. Heillä on komeat kirkot ja he ovat halukkaita uusia rakentamaan. Pappajensa he pitävät suuressa arvossa ja maksavat rehellisesti kymmenykset kaikesta tavarastaan".[14]

Tämä kuvaus kansamme luonteesta ylimalkaan näyttää todenperäiseltä. Pappien arvon ja kymmenysten maksun suhteen oli kuitenkin, niinkuin olemme nähneet, uskonpuhdistus saanut suuren muutoksen aikaan. Hitaat vihassa ja pitkävihaiset ovat kaikkina aikoina suomalaiset olleet. Mutta heidän nöyryyttään on kuitenkin syytä epäillä. Muistakaamme esim., mitä Kustaa kuningas valittaa Lohjan talonpojista. Sanoopa Olaus Magnus itsekin toisessa paikassa heidän olevan tylyjä luonteeltaan, josta syystä muka sota-aseiden pito suuren rangaistuksen uhalla on kielletty. Ainoastaan kirveitä he saivat pitää kotona. Sen jälkeen hän laveasti kertoo, millä keinoilla rajalaiset varsinaisten aseitten puutteessa varjelevat itseään venäläisiä vastaan. Tämä asia on niin tarkasti ja niin monin sivuseikoin kerrottu, ettei voi uskoa sen olevan aivan tuulesta temmatun. Mutta tähän aikaan ei se kielto kumminkaan enää ollut voimassa. Olemmehan nähneet Suomen talonpoikien tulleen Venäläissotaan kaikellaisilla aseilla. Ja itsekin Olaus Magnus toisessa paikassa kertoo, kuinka kansa lähtiessään kirkkoon aina oli täysissä aseissa. Kirveet olivat muassa, kun välistä oli pakko raivata tietä korven kautta ja rakentaa portaat jokien yli. Jouset olivat mukana siltä varalta, että sattuisi autioilla taipaleilla karhuja ja susia vastaan, miekat ja keihäät väijyvien kaksijalkaisten vihollisten varalta. Keihäitä käytettiin myös apuna, kun purojen yli oli hypättävä. Kaikki nämät aseet asetettiin aina kirkon eteiseen, jota siitä syystä nimitettiin *asehuoneeksi*.

Väijyviä vihollisia olikin silloin matkan varsilla täysi syy pelätä, sillä miestappoja ja murhia sattui hyvin usein. Ihmiset ennemmin turvasivat oman käden oikeuteen kuin lakiin, josta niinkuin näimme, olikin sängen vähän suojaa. Eikä näitä rikoksia tapahtunut yksin alhaisen kansan parissa. Kustaan aikuiset tuomio-kirjat ja muut paperit sisältävät monta esimerkkiä siitä, miten voudit ja aatelisherratkin vuodattivat ihmisverta, kerrotaanpa pappienkin, rauhan saarnaajien, kolahuttaneen toisiaan päähän. Tämmöinen verityö hyvin usein synnytti toisia, sillä verikosto oli vielä täydessä voimassa ja laissakin eri tapauksissa sallittu. Oikeus sitä vastoin ei aina vaatinut murhaajan henkeä. Jos vaan murhatun sukulaiset suostuivat siihen, pääsi pahantekijä vain sakkorahoilla, jotka olivat murhatun jälkeensä jääville maksettavat. Jokseenkin suuri tämä maksu kuitenkin oli tavaroiden silloisiin hintoihin verraten. Meillä säilyneistä tuomioista näemme sen nousseen 100-120 markkaan, s.o. 50-60 ruistynnyrin hintaan. Varkauden syytteestä voitiin niinkään päästä sakoilla, mutta oli myös paljon esimerkkejä siitä, että varkaat hirtettiin. Rangaistuksista tietää Olaus Magnus vielä kertoa, että Suomen aatelismies, jos hän oli hirtettävä, sai kuitenkin kunnian vuoksi pitää *punaiset* vaatteet yllään. Naisia taas ei hirtetty, vaan heidät haudattiin elävältä. Noidat poltettiin.

Uskonpuhdistus ei alkuaikoinaan meidän maassamme ylimalkaan parantanut tapoja, vaan päinvastoin pahensi ne. Paljon, mitä ennen pidettiin pyhänä, oli nyt halvaksi tehty; siitä ihmiset tottuivat kaikkea pyhää halveksimaan. Vallattomuus paisui hirmuisesti. Suurena syynä väkivaltaisiin tekoihin ynnä muuhun pahuuteen oli myös liiallinen oluen juominen. Suomessa ei ollut ainoatakaan kirkkomäkeä, jossa ei Herran huoneen vieressä olisi seisonut olutjumalan temppeleitä. Paitsi sitä oli niitä muuallakin ympäri pitäjää. Kustaa kuningas koki rajoittaa oluttolua hiukan siten, että hän kielsi useampien kuin 3-4 krouvin pitoa joka kirkkokunnassa. Paloviina, nykyinen pahantekijämme, oli silloin vasta tullut maahan, ja se oli vielä varsin viatonta. Sitä tuotettiin Saksasta ja käytettiin enimmäkseen vain lääkkeenä.

Rehellisyydestä ei meillä ylimalkaan ole tietoja. Mutta tuskinpa se oli erittäin kiitettävällä kannalla, koska aateliset ja virkamiehet, jopa kuningas itsekin, niin vähän välittivät toisen omistusoikeudesta. Siinäkin suhteessa uskonpuhdistuksen mukana johtunut kirkon omaisuuden ryöstö oli päästänyt irti ahneuden pahat himot. Kaikissa säädyissä vallitsi myös raakuus sekä käytöksessä että puheissa. Sekin epäilemättä uskonpuhdistuksen aikoina yltyi opin joutuessa rappiolle. Edellisessä olemme useamman kerran nähneet, miten kuningas itse käytti voimakasta, vaan jotenkin törkeätä puhetapaa. Samallaisia esimerkkejä tulee vielä usein esiin seuraavissa luvuissa Suomen etevimmistä miehistä puhuessa.

Raakuus oli läheisesti yhdistynyt taikauskoon. Me olemme nähneet, miten Kustaa Vaasakin pelkäsi viatonta pyrstötähteä. Niinikään oli usko loitsujen ja taikojen voimaan yleinen kaikissa säädyissä. Vanhimman, käsin kirjoitettuna säilyneen suomalaisen loitsurunon ruttoa vastaan oli v. 1564 pohjalainen kruununvouti eräälle tilikirjansa lehdelle kirjoittanut omaksi tarpeekseen.

19. Yleinen katsaus Kustaa Vaasan hallitukseen.

Me olemme nähneet, kuinka itsevaltaisesti, usein väkivaltaisesti Kustaa Vaasa hallitsi kansaansa. Mutta tarkoitus hänellä epäilemättä oli hyvä. Hän tahtoi saattaa kansan toimeliaaksi ja varalliseksi, vaikkapa väkisenkin, jollei se itse ymmärtänyt omaa hyötyänsä. Yksityisten alamaisten etu ei kuitenkaan ollut hänen päätarkoituksenaan. Ensinnä hän aina piti silmällä koko kansan, valtion yhteistä etua, ja jos yksityinen etu ja oikeus oli sen tiellä, syrjäytettiin ne säälimättä. Lykkäsi kuningas usein myös omat asetuksensa ja sääntönsäkin syrjään, jos niiden rikkomisesta saattoi olla kruunulle hyötyä. Vaikka esim. maakauppa oli ankarasti kielletty, sattui kuitenkin, että kuningas runsaasta summasta antoi jonkun talonpojan rauhassa harjoittaa kauppaa. Toisen kerran taas, vaikka hän ylimalkaan koetti kääntää kaupan pois Räävelistä, antoi Kustaa siihen luvan, jos rääveliläiset sallivat hänen pestata sotamiehiä heidän kaupungissaan. Lähettipä hän kerran verosta tulleita tavaroita itse tuohon vihattuun Lybeckiin kaupaksi, koska se sillä hetkellä näytti edulliselta.

Tämmöinen hallitus meidän aikanamme tuntuisi melkein jokaisen eurooppalaisen kansan mielestä kärsimättömältä tyranniudelta. Mutta siihen aikaan se oli pääasiassa tarpeellista isällistä hoitoa. Vaikka Kustaa keinoissaan joskus erehtyi, oli kuitenkin kansan toimeliaisuus ja varallisuus, niinkuin näimme, verrattomasti vaurastunut. Ja päätarkoituksessaan, valtion voiman enentämisessä, oli Kustaa vielä paremmin onnistunut. Vuotuiset kruunun tulot riittivät kaikkiin tarpeellisiin maksuihin; olipa pahojen päivien varaksi vielä oivalliset säästövarat kootut. Kuninkaallinen rahakammio, jota nimitettiin *herra Eskilin kamariksi*, oli lakea myöten ahdattu täyteen myntättyä rahaa sekä hopeakiskoja. Sotavoima ja laivasto olivat myös tarpeeksi suuret ja hyvässä kunnossa. Kansa, sekä ylhäinen että alhainen, oli Kustaan ankaran käden ohjaamana vieraantunut entisestä vallattomuudestaan. Naapurivallat pitivät kaikki Ruotsia arvossa. Tämmöinen oli se perintö, minkä Kustaa Vaasa jätti vanhimmalle pojalleen. Vanha kuningas erosi vaivalloisesta elämästään syyskuun 29 p. 1560. Hän oli silloin 63 vuoden vanha.

Viiteselitykset:

[1] Tanskassa ei tahdottu, niinkuin Lybeck vaati, sulkea Juutinraumaa Hollannin laivoilta.

[2] Hänestä sai tämä sota nimen *Kreivisota*.

[3] Hyvin usein myös aateliset nauttivat vaan tulot tuomarivirastaan, ja antoivat itse toimituksen jollekin oppimattomalle palvelijalleen "*lainlukijalle*", jonka huonon palkkansa tähden oli melkein pakko ottaa vastaan lahjoja.

[4] *Nimismiehet* olivat silloin talonpoikia, jotka toimittivat kestikievarin ja muuten voudin käskyläisen virkaa.

[5] Sälytys sen ajan kielellä, niinkuin nytkin vielä viroksi, on sama kuin nykyinen lainasana "lästi".

[6] Tammisaaren oli Eerikki Fleming perustanut v. 1529.

[7] Eriskummallisuutena sopii mainita, että Suomen talonpojat nälänhädässään luulivat voivansa poistaa Jumalan vitsauksen sillä, että rupesivat Vanhan Testamentin tavoin lauvantaita pyhänä pitämään, joka kuitenkin pian kiellettiin.

[8] Fincke oikeastaan oli tuota katolisella aikakaudella aatelistoon kohonnutta, suomalaista *Renkosten* sukua, joka kuitenkin nyt otti muukalaisen nimen (eräs Fincke-neiti oli mennyt naimisiin muutaman Renkosen kanssa). Samallinen muukalaistuminen valitettavasti tuli nyt Suomen aatelisten parissa yleiseksi.

[9] Toista muuttelevaa kansaa juuri näinä aikoina levisi Suomeen, nimittäin mustalaisia, jotka Ruotsista tullen ensin ilmaantuivat Ahvenanmaalle v. 1559.

[10] Nykyinen Kivennavan pitäjä, joka juuri silloin rakennetusta varustuksesta (Kifvenaeb = vallitus) sai uuden nimensä.

[11] Savonlinnan lääniin lähetetty käskykirje käännettiin suomeksikin ja on ensimmäinen suomenkielellä ilmestynyt hallituksen asetus.

[12] Lääkäreitä ei siihen aikaan ollut ainoatakaan Suomessa; Tukholmasta, missä ainoa Ruotsissa oleva lääkäri asui, saatiin kuitenkin Viipuriin neuvoja sairaille sotamiehille. Ne kuvaavat niin hyvin senaikuista lääkäritaitoa, että tahdon tässä luetella edes muutamia näytteeksi. Lääkkeitä oli valmistettava etikkaan liuotetusta rikistä ja salpietarista, rikistä ja sahramista ynnä kuivatetusta ilveksen verestä, joka niinkään oli etikkaan liuotettava. Lääkitysten avuksi oli sairaita kovasti hiostettava saunassa ja vähä väliä iskettävä suonta. Näistä jo voimme päätätä, että lääkärinpuute sotamies paroilta oli pikemmin onneksi kuin vahingoksi.

[13] Tsaari tarkoitti sitä, että Kustaa paetessaan Tanskan vankeudesta oli matkustanut saksalaisten karjakauppiaitten seurassa.

[14] Hän kertoo vielä kirkkoihin monin paikoin olevan niin pitkän matkan, että takasalolaiset vain kerran tai kaksi vuodessa pääsevät kirkkoon. Lapsia kannettiin silloin vasuissa eli koreissa kasteelle. Toisen kertomuksen mukaan heidät usein vasta täysikasvuina tuotiin sitä sakramenttia saamaan.

End of Project Gutenberg's Kertomuksia Suomen historiasta II, by Julius Krohn

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA II ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase "Project Gutenberg" appears, or with which the phrase "Project Gutenberg" is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than

“Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement

violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.